RESSONÀNCIES DE MIL ANYS ENRERA

ALBERT VIRELLA I BLODA

A l'escalf de les commemoracions del Mil·lenari de Catalunya, l'autor volgué copsar les ressonàncies d'aquell fet en l'estructuració política, territorial i social de la Nació i, molt particularment, en les terres penedesenques de l'interior i del litoral. Hi hagué, sens dubte, ressonàncies molt positives en la ruptura dels vincles que, durant dos segles, ens tenien supeditats al reialme dels francs, ruptura que facilità el que avui en diem l'autogovern, consolidà la nostra parla lluny de les influències nòrdiques i establí la unitat idiomàtica, que és el nostre tresor més valuós.

Però també hi hagué ressonàncies negatives, derivades totes de la multiplicitat de comtats sorgits del temps de l'ocupació franca, que es mogueren més aviat amb mires patrimonials que no pas nacionals, planters que foren d'un estament nobiliari, el qual, multiplicant-se i ramificant-se, creà una intrincada teranyina de senyors feudals ambiciosos i sediciosos que sempre impediren que l'autoritat superior del comte de Barcelona cenyís la diadema de rei de Catalunya, per la qual cosa hagué de servir-se de la via matrimonial per ostentar la corona d'Aragó, que expandí per tota la Mediterrània, amb demèrit de la pàtria catalana. I aquest fet ha pesat com una llosa damunt de tots nosaltres, deformant consciències i bloquejant iniciatives en pro d'una alliberació més ampla i efectiva que la desaprofitada mil anys enrera.

RESSONÀNCIES DE MIL ANYS ENRERA

PROEMI

No volem, en aquest nostre treball, participar en l'eixorca discussió de si ara fa mil anys que la nació catalana, en desentendre's del domini franc, assolí o no la seva independència de fet, ja que no *de jure*. Tampoc volem contribuir en la mitificació d'un comte Borrell, que mai més se'n sortí en l'ensurt que li causà la inesperada irrupció del poderós al-Mansur i que, en els pocs anys que visqué després de la derrota, ens apar més interessant a garantir un bon passament per a la seva segona muller, que no pas a garantir una certa independència dels territoris que regia, que una sort que ell no sabé com aprofitar li posà a les mans.

Tampoc entrarem en la discussió de si els territoris comtals ja eren una prefiguració, o no, de la futura Catalunya. Res d'això, la nostra ambició és més modesta: és veure com era, ara fa mil anys, el petit territori que, centrat a Vilanova i la Geltrú, constitueix la comarca de Garraf. És, en ralitat, el mateix propòsit que tinguérem ja fa quaranta anys, quan vam publicar a *Pairalia* a les notes sobre "Vilanova i la Geltrú abans de la seva fundació", naturalment actualitzat.

I ens plau molt reafirmar-nos en el fet crucial que, a l'albada del segon mil·lenari, és quan comença l'estructuració d'una futura comarca, poblant-se els primers nuclis d'habitatges del que seran les viles i pobles d'una de les comarques més antigues de la Catalunya Nova. Una Catalunya en estat larvari, garantida per un poble que ja parlava català.

UNA SOCIETAT TRINITÀRIA

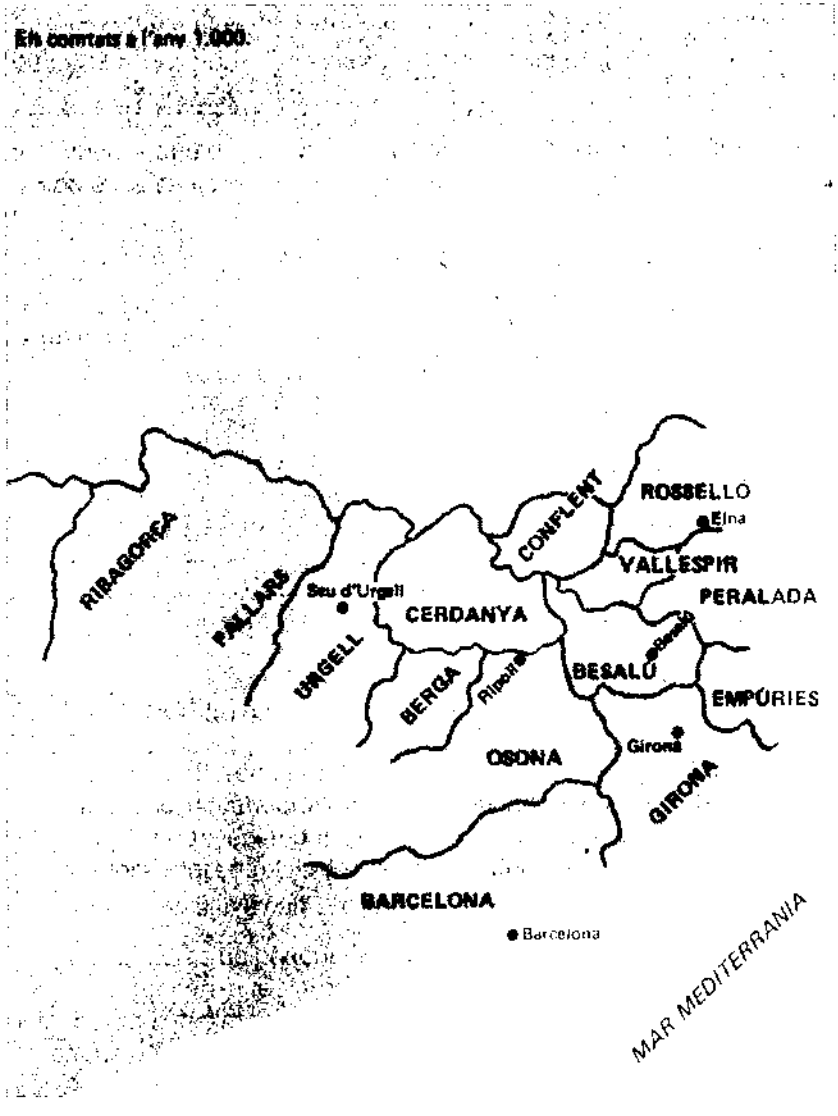
Hom diu que, en els primers temps de la infantesa nacional, la societat era estructurada segons un model *trinitari*, o sia triangular. El triangle s'alçava verticalment. El costat esquerre corresponia a la gent que *lluitava*; el costat de la dreta, l'ocupaven els que *resaven*, mentre que a la base eren relegats els que *treballaven*. El vèrtex era coronat pel *príncep*. En el cas concret de la nostra gent, els costats del triangle eren representats pels braços *militar*, *eclesiàstic* i *reial*, que volia dir *popular*. Teòricament el príncep era el rei de França, el qual era representat pel *comte* (no oblidem que la paraula comte deriva del *comite*, que és, com si diguéssim, un comissionat).

Potser hi havia massa comtes i massa comtats per tan poca terra. Anotarem, de llevant a ponent, els comtats del Rosselló, d'Empúries, del Vallespir, de Besalú, del Conflent, de la Cerdanya, d'Urgell, del Pallars, de la Ribagorça i, més a migdia, els de Girona, Barcelona, Osona i Berga. A tramuntana hi havia el regne de França i a migdia vorejàvem els dominis del califat de Còrdova, ço és, el que se'n deia *Hispania* o *Terra de Pagans*.

En aquestes circumstàncies els comtats catalans del segle X eren, més que un estat-tap, un garbuix de territori que tant servien per a barrar el pas de les invasions dels sarraïns com per a confondre i dividir la voluntat col·lectiva de la gent que ja parlava català.

Entre tots aquells comtats sobresortia el de Barcelona, per la posició avançada que ocupava i per la importància que ja tenia la seva capital des d'abans de la caiguda de l'imperi romà.

En un moment donat del segle IX el comte Guifré I aplegà els comtats de la Cerdanya, l'Urgell, Besalú, Girona i Barcelona, un bell conjunt territorial que procurà repoblar, enfortir i defensar lluitant contra qui pretengués retallar-lo; finalment, el comte sucumbí lluitant contra el moro al no identificat castell d'Aura, l'any 897. Al comte Guifré se li atribuí la llegenda de les quatre barres de sang que ostentava l'escut de Catalunya i, més encara, el títol del «primer comte independent fundador de la dinastia comtal catalana». Fou, en tot cas, un comte coratjós que veia ben clar el camí a seguir per a la construcció d'una pàtria comuna per als pobladors de les terres catalanes de mil anys enrera.

Mapa dels comtats catalans a l'entorn de l'any 1000.

EL PRÍNCEP

Mort el comte Guifré I, la successió ja anà per segles de pares a fills o germans, si bé pel concepte patrimonial que aleshores tenia el príncep dels seus dominis, hi hagué una nova dispersió dels comtats: Miró es quedà amb els comtats de Cerdanya, el Conflent i el Berguedà; els d'Urgell, amb Andorra, foren per a Sunifred; Besalú per a Sunyer; i els comtats de Barcelona, Girona i Osona foren heretats per Guifré II.

Guifré II encara prestà homenatge a la monarquia franca, però, així i tot, en una acta d'un sínode celebrat a Barcelona l'any 906, s'esmenta el «nobilissimum principem Wifredum» (Antonio de Bofarull y Brocà, *Historia Crítica de Catalunya*, II p. 186). Aquest comte consolidà la repoblació del comtat i morí sense successió masculina, l'any 911, ja dins del segle X.

El succeí el seu germà petit Sunyer, que ja era comte de Besalú. Regí el comtat des de l'any 911 fins al 947, any en què es retirà, probablement a Santa Maria de la Grassa, on moriria tres anys més tard. En temps del comte Sunyer i del bisbe Teodoric (900-937), per tant, de l'any 911 al 937, es produí la primera restauració d'Olèrdola, fet demostratiu d'una important penetració dels dominis comtals en terres penedesenques. Tal vegada pugui relacionar-se aquesta penetració amb una altra d'encara més important, com fou l'expedició per llevant peninsular que donà lloc a una ocupació temporal de Tarragona i a la submissió de Tortosa al pagament d'un tribut.

Els comtes Borrell II i Miró, fills de Sunyer, compartiren la governació del comtat de Barcelona del 937 al 966, any en què morí Miró; el comte Borrell continuà fins a l'any 992. Borrell, que sembla que era el responsable de les relacions amb els altres estats peninsulars, vers l'any 950 era qualificat per l'historiador àrab Ibn Khaldum, de «príncep de Barcelona i Tarragona» (Abadal, *Els primers comtes catalans*, p. 250). Fou en aquesta ocasió que, davant el poder creixent del califat de Còrdova, regit aleshores per Abd-al-Rahman III, un legat de Barcelona anava a la seu del califat, acompanyant una ambaixada tramesa pel marquès Gui de Toscana, demanant a Còrdova un tractat de treva i de bon veïnatge.

És difícil formular una hipòtesi del que fou la pau pactada. D'una part, és segur que Tarragona retornà al poder musulmà abans de la mort del califa Abd-al-Rahman III (961); d'una altra, és notòria la continuïtat de

la penetració pacífica en direcció al camp de Tarragona, aquesta vegada, no en nom dels comtes, sinó en nom del bisbe de Barcelona.

Així, Domènec, havent ocupat els camps erms i abandonats, al S. de Vila-rodona, més enllà del riu Gaià, fins a les hortes d'Habrahim (avui Bràfim), volent edificar un castell a Freixa, o Freixà, l'any 959, mancat d'altra protecció, en féu donació al bisbe de Barcelona. (Ant. Cat. Barcelona, IV, fol. 184, núm. 454).

El poder de Còrdova

Mort el poderós califa Abd-al-Rahman, pujà al poder el califa Al-Hakam. Els prínceps dels petits estats del nord, ço és, Sanç el Gras de Lleó, Ferran González de Castella i García Sánchez de Navarra, van fer una aliança contra el nou califa en la qual també entraren els comtes Mir i Borrell, de Barcelona. La guerra era encesa i la reacció califal fou immediata: tots els coalitzats patiren la seva fúria. Un a un, els "prínceps" cristians hagueren d'enviar ambaixades a Còrdova per a demanar la pau. L'embestida sarraïna a les fronteres comtals coincidí amb la mort del comte Mir, o Miró, vers l'any 965. L'ambaixada barcelonesa a Còrdova tingué lloc l'any 966 i els legats comtals, en demanar la renovació de la pau pactada amb l'anterior califa i pare seu, li feren el present de vint eunucs esclaus, vint quintars de peils de marta, cinc cuirasses eslaves i cent espases franques. El califa imposà, per acceptar la pau, la condició de derruir les fortaleses de la frontera i que no prestessin més ajudes als altres pobles cristians, ans al contrari, que l'advertissin de totes les maquinacions que es trametessin contra ell (Abadal, *Els primers comtes catalans*, p. 317). En acceptar tan vexatòries condicions, el comtat de Barcelona es posava virtualment sota l'obediència del califat.

Les ambaixades a Còrdova —en temps del comte Borrell— compten, aleshores, amb un important personatge, el vescomte Guitard, un dels marmessors testamentaris del comte Mir, i home de confiança de Borrell davant el califa els anys 974 i 976. Fill dels vescomtes Gombau i Ermevessa, morí, segons sembla, abans de l'any 985. Ell representava la diguem-ne *política de distensió* entre el comtat i el califat.

No obstant això, el comte Borrell, per astúcia i per necessitat, no deixà la marca tan desemparada com sembla, ni volgué trencar del tot les seves relacions amb els estats ultrapirinencs, com ho demostren els

seus dos casaments, el primer amb Ledgarda de Roerga i el segon amb Aimerud d'Alvèrnia. L'historiador llenguadocià Bonnassie remarcà: «L'exemple del comte Borrell és seguit pels seus successors fins al darrer dels seus néts; durant un segle, els hereus de la casa de Barcelona no prenen per muller (salvant dues excepcions) que no sien dins les famílies dirigents del migdia francès.» (*La Catalogne du milieu du Xe a la fin du XIe siècle. Croissance et mutations d'une société*, vol. I, p. 338.

Més significatiu, encara, és l'encastellament de la seva gent a la frontera, que prometé tenir desguarnida.

El 974 el bisbe Vives expedeix una carta de població del castell de Montmell, amb el consentiment del *marquès, príncep i comte Borrell*, dels canonges i altres clergues de la Seu de Barcelona i de tota la plebs de la ciutat de Barcelona (A.E.C. IV, f. 169, núm. 394); el 976 va vendre a Guitard i a la comtessa Ledgarda, per raó de la seva dècima (Joan Segura, *Història d'Igualada*, p. 2 - Arx. Sta. Coloma), el castell de Queralt, que tenia per donació del seu pare, el comte Sunyer, i per conquesta que féu son avi, el comte Guifred. El 977 Borrell, per la gràcia de Déu comte i marquès, va vendre a Uniefred, dit Amat, el castell de Sant Esteve (Castellet), perquè pogués fer el que volgués de l'esmentat castell, amb les seves torres, tots els seus edificis i els seus murs (*Cart. Sant Cugat del Vallès*, I, p. 101, núm. 977). El 978 el bisbe Vives establí un conveni sobre el castell d'Albà, amb l'assentiment del piïssim marquès i príncep, el comte Borrell (*Llibre blanc de Santes Creus*, p. 2, núm. 2). Encara, el 27 de setembre del 980, Borrell, comte i marquès, donà a Ervigi, fill de Ricard, a la seva muller Almatrudes i al seu fill Guifred, el castell de Cabra, amb els seus termes i pertinences, situat a la banda de ponent del riu Gaià, que constituïa el límit oriental, des del pont d'Armentera fins a l'església de Sant Pere de Gaià (ara Santes Creus) (A.C.A., Borrell, núm. 19). Era una penetració prudent i silenciosa, més aviat pagesa que militar, la que realitzà el comte Borrell, amb la col·laboració de les jerarquies eclesiàstiques (bisbes i abats) i, per tant, amb pocs efectius bèl·lics, ço que li donava una fragilitat que no trigaria a posar-se a prova.

El poderiu de Còrdova no s'inquietà durant el regnat del califa al-Hakam, però sí mort aquest i entronitzat al nou califa Hisam (976-1009) no pas per la seva pròpia voluntat, sinó, més aviat, pel progressiu ascens del bel·licós i agressiu al-Mansur. Aquest, tan intel·ligent com intrigant i

perfidiós, començà per formar un poderós exèrcit, disciplinat i organitzat, nombrós com cap altre s'hagués vist al sòl peninsular des del temps de la invasió de Tarik i Mussa. Home en aparença contradictori, recrutà per al seu exèrcit multitud de mercenaris de les més variades procedències: magrebins i berebers al costat de lleonesos, castellans i navarresos, «pobres, avariciosos i mals patriotes es deixaren seduir per l'alta paga que se'ls oferia...» (A. González Palencia - *Historia de la España musulmana*, p. 54). És a dir, en la seva tropa possiblement hi havia més cristians —ni que fossin renegats— que no pas islamistes, però això no li impedia proclamar-se com el més acèrrim defensor de la seva fe, fins al punt que el mateix al-Mansur féu cremar la major part dels llibres d'Al-Hakam II, perquè els qui els llegissin no es desencaminessin vers la impietat. En endavant els filòsofs i homes de ciència hagueren d'eludir la persecució oficial i l'espionatge popular... (Claudio Sánchez Albornoz, *España, un enigma histórico*, I, p. 293).

De totes maneres, aviat es demostrà que, més que imposar una sola fe a tota la península, el que pretenia era fer tributaris del califat tots els prínceps dels estats constituïts al nord dels seus dominis. Efectuà devastadores expedicions contra tots ells i, naturalment, els comtats que prefiguraven el Principat de Catalunya no en foren excepció. La gran escomesa s'efectuà pel juny de l'any 985 i culminà amb l'assalt de la ciutat de Barcelona el primer dia de juliol del dit any. Hi ha, però, qui, servint-se de testimonis alarbs, assegura que hi hagué altres atacs de menor importància abans del que en podríem dir «la gran ofensiva». Segons Sánchez Martínez (*L'Avenç*, núm. 84, juliol-agost de 1986), les expedicions consignades en textos àrabs anteriors a la de l'any 985, serien, almenys, tres, efectuades els anys 978, 982 i 984. En canvi, la historiografia catalana, fins ara, només compta amb dades concretes de la del 985, però és sabut que en història mai s'ha dit la darrera paraula. El gran medievalista Sánchez Albornoz afirmà: «Es además seguro que no poseemos testimonios de todas las empresas militares de sarracenos y cristianos que atronaron la historia de ese duro batallar...» (Op. cit. II, p. 14).

En tot cas, és evident que d'un tan llunyà fet d'armes subsisteixen importants enigmes i els principals recauen en la persona del comte Borrell. Era dins de la ciutat murada quan l'assalt de l'exèrcit enemic? Se salvà fugint de nit per mar, burlant el bloqueig dels estols de l'emirat? Fugí a temps de la ciutat o bé sempre va ser a l'exterior replegant-se amb gent

seva quan va veure que la sort no l'acompanyava? Qualsevulga d'aquestes hipòtesis és plausible i pot dir-se que totes elles han estat defensades per diversos autors, però, segons sembla, falta documentació coetània per aclarir el que succeí en realitat.

El poder reial, afeblit i allunyat

El poder de la corona reial, a partir de la quasi omnipotència de Carles el Magne, s'havia anat afeblint i, al darrer quart de segle X, ja era una ombra d'un passat llunyà. Als comtats catalans gairebé no es recordaven del rei si no era per a fer el calendari. Els anys dels documents es computaven pels anys del regnat del monarca franc. Així, l'any en què es produí l'assalt i destrucció de Barcelona (985 d. J.C.) era l'any XXXI del regnat de «Lotharii, gloriosissimo rege» (el rei Lotari portà el ceptre des de l'any 954 al 976).

El poder del rei, tan llunyà com feble, era atentament observat pels sequaços del califat. L'esmentat Manuel Sánchez («L'expedició d'Al-Mansur segons les fonts àrabs» a *L'Avenç*, núm. 84, p. 45) va dir: «Serà bo recordar ... el relat d'Ibn Hayyan (transmès en aquesta ocasió per Ibn Khaldun) segons el qual Al-Mansur només es va decidir a atacar els barcelonins quan estava segur que havien tallat les amarres amb el regne franc.»

Però, després de l'ensorrada algú es recordà de relligar el que ja deslligat semblava. Primer que ningú fou l'abat de Sant Cugat del Vallès, monestir que havia estat saquejat, cremat i destruït en aquella sotragada, i on moriren l'abat Joan i dotze monjos. El nou abat Odó, que més tard seria bisbe de Girona, procurà, d'antuvi, de reconstruir el monestir i restablir el seu patrimoni. Odó no s'intimidà per la llunyania ni pel rigor dels freds hivernals i es presentà a Compiègne, ciutat situada sobre el riu Oise, al N de París, on sojornava aleshores el rei Lotari. Obtingué un fabulós precepte en el qual s'enumeren i ratifiquen totes les anteriors donacions fetes al cenobi pels reis francs o bé per altres fidels de Crist *combustas per infestationem paganorum.* Les amples possessions atribuïdes al monestir no tardarien a ser contestades i, de la sentència pronunciada el 31 de març de l'any 1013 (*Cart. Sant Cugat del Vallès,* Ed. Rius i Serra, II, p. 99) sobre la possessió dels erms i estanys de Calders, en traduïm: «L'abat Odó, abat del dit monestir, difunt, anà a França,

presentant-se davant del rei Leutari, autoritzat pel comte Borrell, amb el testimoni d'il·lustres i honorables barons que en el seu obsequi hi anaren...», o sia, encara que amb molt de retard (havien passat 37 anys i els principals testimonis ja eren morts), l'anada a Compiègne de l'abat Ot no fou sense coneixement i autorització del comte Borrell.

De totes maneres, el comte Borrell tampoc havia optat, encara, per una posició de ruptura, i és possible que el comte hagués facilitat el llarg i penós viatge del nou abat de Sant Cugat, per a demanar al rei Lotari una ajuda per a sortir del pas en aquelles angoixoses circumstàncies. Quines eren les intencions del rei mai es podrà saber ja que Lotari morí ben poc després, el 2 de març del 986, deixant la corona al seu fill, Lluís V. El seu regnat durà poc més d'un any, ja que morí pel maig de l'any següent, possiblement enverinat. Els textos francesos el tracten amb poc respecte cognominant-lo «le Fainéant», que és com si diguéssim «el gandul».

El comte Borrell, però, no es podia quedar inactiu a l'espera de si vindria o no ajuda dels francs, de manera que procurà refer el país i posar-lo en estat de suportar millor una nova incursió d'Al-Mansur, que sembla que es temia. N'és prova la carta de repoblació del castell de Cardona, concedida el 4 d'abril del 986: «amb l'ajuda de Déu, sota l'obediència i subjecció al magne imperi del nostre rei Lluís, en l'any I del seu regnat...»; i, més avall: «preceptuem, ordenem i estatuïm el nostre fidel Ermemir com a vescomte de Cardona ... autoritzant i donant llibertat i seguretat a tots quan vagin a repoblar el dit castell encar que sien lladres, adúlters, falsaris o reus d'altres crims...». El text complet és molt llarg i hom el pot veure per extens a *Viaje literario a las Iglesias de España*, de Jaime Villanueva, vol. 8, apèndix 30, i també a *Crònica Universal del Principado de Cataluña*, de Jeroni Pujades, vol. VII, pp. 242-46.

Cal remarcar, en primer lloc, el submís preàmbul del document, i el seu contrast amb l'actuació sobirana que ve explicitada per la fórmula *preceptuem, ordenem i estatuïm...* Però hi ha més, la relació dels signants: Borrell, comte per la gràcia de Déu; Ramon, comte per la gràcia de Déu; Ermengol, comte per la gràcia de Déu; Ermemir, vescomte del castell de Cardona; Vives, bisbe per la gràcia de Déu; Odó, abat per la gràcia de Déu del monestir de Sant Cugat; Enyec, cognominat Bonfill; Bonús; Geribert, vescomte; Ermenegild, sacerdot i jutge; Seniofred, per la gràcia de Déu vescomte; Gundemar, per la gràcia de Déu ardiaca del

El comte Borrell, 898-914 (arbre genealògic dels comte-reis de Catalunya, Poblet).

bisbe; Frungífer, consiliari del prelat; Ramon; Trasover; Gaufred; Guisevall; Sendred; Guifred; Ermengol i Ramon, prevere, amb «litteras rassas».

Cal remarcar, en primer lloc, la presència, entre els signants, dels comtes Ramon Borrell i Ermengol, ço és, dels dos fills del comte tinguts de la comtessa Letgarda. Del primer, en coneixem l'any en què va néixer perquè consta en l'acta de la consagració del monestir de Sant Benet de Bages (972), de manera que en el moment de signar la carta pobla de Cardona no podia tenir més de catorze anys. Ermengol, més jove que Ramon, no podia tenir més enllà de tretze anys. La seva pre-sència a Cardona, amb la dignitat de comtes, més aviat l'hauríem de considerar com una d'aprenentatge que no com un acte de co-regnat. També és de notar entre els signants el vescomte Geribert. En realitat, després de la mort del vescomte Guitard, en data incerta, abans del fatídic any 985, el vescomtat de Barcelona havia passat a les mans d'Odalard, primigeni de Guitard. En quedar vacant el vescomtat, havent estat al titular pres per Al-Mansur, el substituí el seu germà Geribert, fins que, l'any 990, retornà Odalard, junt amb molts altres presoners rescatats. I, primer que el vescompte, signa Ènyec Bonfill, de la casa de Gurb, un dels magnats més poderosos del comtat.

Mentrestant, mort el rei Lluís V dels francs, en l'interregne es presentaren dos pretendents a la corona: Carles, duc de Lorena, oncle del difunt, darrer plançó de la dinastia carolíngia, i Hug Capet, fill del duc Hug, el gran, que tenia el domini de les antigues ciutats neustrianes de París, Soissons i Laon. Aquest, investit d'una dignitat quasi sacerdotal i taumatúrgica (li eren atribuïdes curacions miraculoses), fou elegit per les famílies poderoses de França, algunes d'elles més poderoses que el mateix rei, de manera que venia a ser un rei de palla sense autoritat ni autèntic poder.

Sembla que el comte Borrell fou un dels magnats que s'oposaren a la usurpació d'Hug Capet, argumentant Bofarull i Brocà (*Historia Crítica de Cataluña*, II, p. 272) que era cosa «por cierto muy natural y consecuente, atendidos los lazos de amistad y gratitud que unia a aquellos condes con la dinastia carlovingia, a cuya generosidad eran deudores de su existencia política...». Però, una vegada coronat Hug rei i proclamat rei dels francesos, dels bretons, dels normands, dels aquitans, dels gots, dels *his-pans* i dels gascons el primer dia de juny de l'any 987, el comte de

Barcelona no tingué altra sortida de reclamar al rei Hug «socors contra els bàrbars que ja tenien ocupada una gran part de la Hispania Citerior ...» (Cfr. amb Ramon d'Abadal i de Vinyals, *Història dels Catalans*, p. 334) tal i com ja havia fet abans al rei Leutari i al seu successor Lluís V.

El rei Hug va respondre al «marquès Borrell», dient-li que si volia conservar la fidelitat, «tantes vegades oferta per legats a nós o als nostres antecessors —a fi que arribant al vostre país no ens trobem burlats amb la vana esperança de la vostra ajuda— tan bon punt sabreu que el nostre exèrcit acampa per l'Aquitània, *veniu a nosaltres amb poca gent* per confirmar la fidelitat promesa i guiar l'exèrcit pel camí més convenient...» (Abadal, loc. cit, p. 335).

Això que el comte anés a l'Aquitània «amb poca gent» semblava talment un parany i donava peu a desconfiances que, més aviat, semblen mútues, d'una i altra part. Ara bé, ni Borrell anà mai a l'Aquitània, ni l'exèrcit d'Hug Capet tingué ocasió d'acampar-hi. El duc de Lorena es revoltà i prengué Laon, i s'encengué una guerra de successió que duraria fins al 991. Aquest allunyament entre el rei i el comte posà —de fet— fi a les relacions de dependència que els comtats catalans havien tingut dels reis francs des de la presa de Barcelona per Lluís I el Pietós (801). Paradoxalment, els documents oficials continuaren datant-se segons els anys de regnat dels reis de França. Aquesta viciosa calendació durà fins al regnat de Lluís XII (1137 a 1190). Concretament, els documents més tardans corresponen al 19 de setembre de 1173, any 37 del regnat de Lluís el Jove (Ed. Udina Martorell, p. 174, núm. 171) i «Llibre Blanc de Santes Creus» i al 13 octubre de 1180, any 32 del regnat de Lluís el Jove (*Cartulari de St. Cugat del Vallès*, Ed. Rius i Serra, III, p. 283).

Els darrers anys del comte Borrell

La comtessa Ledgarda morí en data fins ara no aclarida. El fet és que després de l'any 985, trobem Borrell casat amb Eimeruda d'Alvèrnia. Borrell II, nascut l'any 934, devia tenir 51 anys quan la invasió d'Al-Mansur. No era, per tant, un home jove quan va contraure segones noces, i sembla que tan preocupat estava per assegurar la successió comtal com per garantir «un bon passament» a la seva segona muller. Al diplomatari de la catedral de Vic, suara en curs de publicació a cura d'Eduard Junyent i Subirà, trobem un important document, datat el 5 de

setembre del 988, referent a una permuta feta per Borrell, comte i marquès de Barcelona i d'Osona, amb la seva muller Eimeruda, del castell anomenat *Eraproniano*, per un alou situat al comtat d'Urgell, al lloc anomenat Tuxen (Tuixén). Ara bé, Tuixén és un lloc antiquíssim, el qual consta ja en l'acta de la consagració de l'església de Santa Maria d'Urgell, o sia, l'any 839. La seva parròquia pertanyia, doncs, a l'esmentada diòcesi, donada la vila al comte Sunifred (897-948). Si Eimeruda, comtessa vinguda d'Alvèrnia, tenia un alou a Tuixén, cal creure que el tenia per donació del seu marit, tal vegada per present d'esposoris. El bescanvi, pel castell i terme d'Eramprunyà, devia ser favorable per a la comtessa Eimeruda.

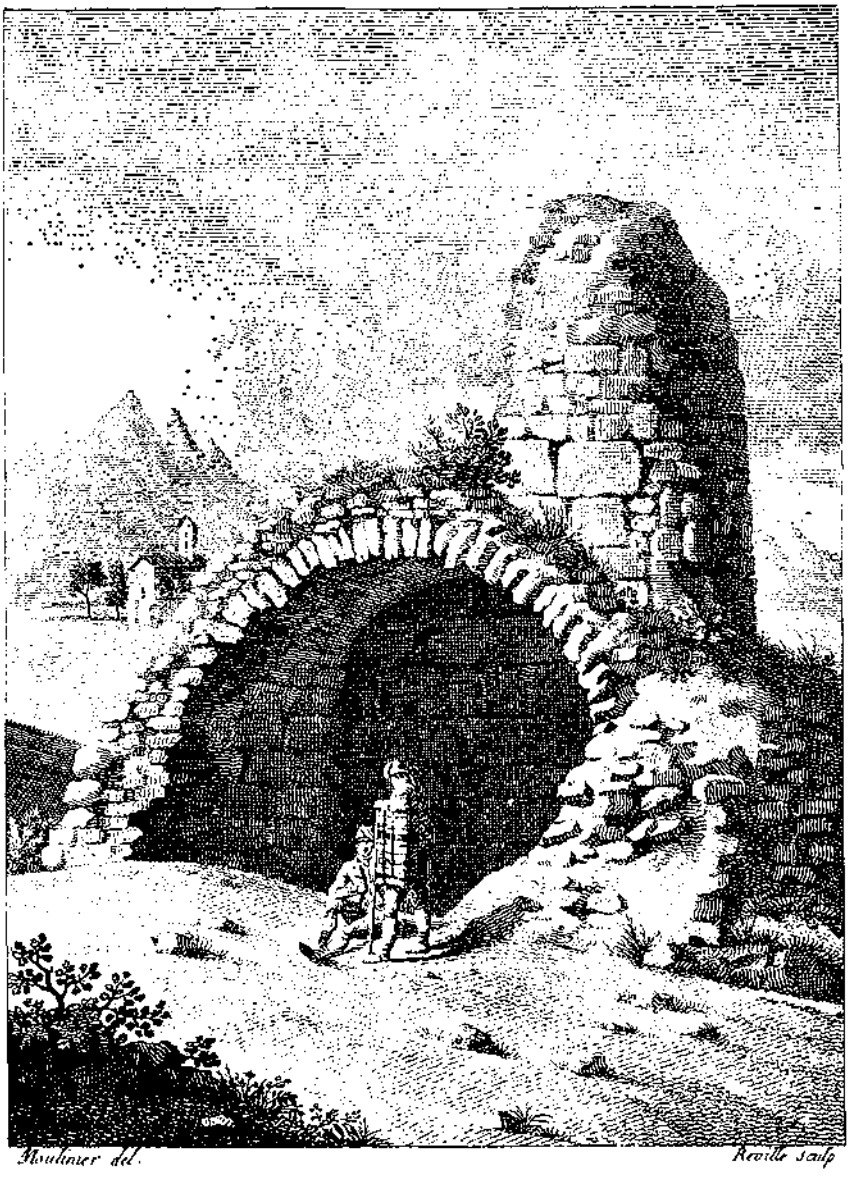
Limitem-nos ara a dir que el castell d'Eramprunyà, que rebia Eimeruda, el tenia el comte Borrell heretat dels seus progenitors i, també, pel seu germà, el comte Mir, difunt. Els territoris del castell anaven des del riu Llobregat pel costat de llevant fiins al terme d'Olèrdola —*al lloc dit castell Bisbal*— per la banda de Ponent (Diplomatari de la Catedral de Vic, p. 458, nº 537, textos d'Eduard Junyent i Sobirà). Aquest *castell bisbal* no era altre que el de Bell-lloc, que és anomenat Ribes, per al qual el bisbe Vives, el 6 de maig de l'any 990, concedia als que anessin a poblar les seves terres, tant pels camps, vinyes o pomerals, com per les cases que hi edifiquessin, unes franqueses totals, sense cap altra obligació que la de contribuir a l'obra del castell, talment com es feia a la ciutat de Barcelona i al castell d'Olèrdola. En la carta d'enfranquiment es fa constar que el castell era possessió jurada de l'església matriu, per lliurament fet pels sants i egregis pastors Guilarà (937-959) i Pere (962-993), per aprisió d'ells o dels seus fidels (Antiquitatum IV, fol. 157, núm. 368).

El bisbe Vives —representant *dels que resaven*, costat dret de la societat triangular que hem esmentat en començar aquest treball— havia viscut el drama de la presa de Barcelona i els molts treballs que se seguiren per a refer tot quant fou destruït i recobrar molts dels béns que s'havien perdut. Volia emprendre un viatge a Roma i féu un testament, del qual no sabem la data pero sí que hi nomenà seus marmessors Gotmar Bonús, Bonfill, el vescomte Geribert i l'ardiaca Llobet.

El comte Borrell i la seva muller Eimeruda figuraven entre els seus beneficiaris amb el llegat de cinquanta cafís d'ordi i de tot el vi que tenia a l'Eramprunyà (Antiq. I, fol. 23, núm. 46; Puig, Episcopologio, p. 14 i Florez, España Sagrada, vol. 29, p. 207).

Important és el marmessor *vescomte Geribert*. Geribert ocupà temporalment el vescomtat per tot el temps en què el seu germà Odolard, pres el 985 quan la invasió d'El-Mansur, romangué en la captivitat dels cordovesos. El seu rescat ve datat, pel testament del comte Borrell, al 8 de les calendes d'octubre del 7è any del regnat d'Hug, duc o rei; això ens donaria el 24 de setembre de l'any 994, data des de fa temps controvertida, car hom creu que el comte Borrell II morí l'any 992. En qualsevol cas, el testament ha de ser anterior a la mort del testador, i, com que en el testament són nomenats marmessors, pel que fa referència al comtat de Barcelona, «el meu fill Ramon, comte; Vives, bisbe; Odolard, vescomte; el seu germà Geribert; Bonfill i el seu germà Bonús», sembla, doncs, que el testament del bisbe Vives és quelcom anterior al del comte.

El testament de Borrell, en la versió per nosaltres utilitzada (Geroni Pujades, *Crònica Universal del Principat de Catalunya*, VII, p. 324 a 327, edició de 1831), confirma el repartiment dels comtats entre els seus fills: a Ramon, els comtats de Girona i de Barcelona i al fill Ermengol, el comtat d'Urgell. La construcció de Catalunya, per tant, es veu obstaculitzada pel concepte que tenen els seus comtes dels seus estats com a *part del seu patrimoni familiar*. I, en el testament comtal, veiem que no sols Borrell vol deixar els seus fills ben dotats, sinó que tem per la seva segona muller, Eimeruda, i vol assegurar-li una viduetat protegida de l'urc dels seus fillastres; per exemple, deixà a la comtessa, en vida d'aquesta, els rèdits de certs alous o parròquies de titularitat monàstica, que revertirien al monestir després de la seva mort, essent aquest alou de Llagostera, a Santa Maria de la Grassa (Carcasès); alous i esglésies de Tossa, de Santa Maria de Ripoll; els alous de Palau de Sant Feliu de Cos-sant, consistents en tres masos; els alous de Palafrugell, que foren del vescomte Ènyec, que els donà a l'abat de Sant Pere de Galligants; els alous de Mont-rodó, de la Seu de Santa Maria de Girona; l'alou d'Horta de Santa Maria i Sant Vicenç d'Amer. L'alou de Moià, amb els seus termes, amb la seva església, amb delmes i primícies, segons les escriptures fetes amb la seva muller Emeruda, el tindrà aquesta en vida seva i, després de la seva mort, el fill de Borrell, el comte Ramon. «*Els alous que són al comtat de Girona i el castell d'Eramprunyà, amb els seus termes, amb esglésies, delmes i primícies, que foren donades per escriptures a la meva muller, Emeruda, els tingui i posseeixi en vida i, després de la seva mort, sien per al meu fill, el comte; els alous de Lladurs (al Solsonès), després de la mort d'Emeruda, han de revertir al meu fill Ermengol, comte (d'Urgell)*».

Gravat romàntic d'A. de Laborde, on es representen la talaia romana i les escasses restes del castell medieval d'Olèrdola encara existents a inicis del segle passat.

I, encara: «si els meus fills volguessin prendre els alous abans descrits, tens la meva llicència per fer-ne escriptures a favor del cenobi de Sant Pere i Sant Gerard per a les ànimes meva i teva». Per una donació feta d'un alou de Toló (Provença), que fou d'Asnero i que retenia Aldria, filla d'Emeruda, sabem que la segona muller del comte Borrell era vídua i tenia una filla i una néta, en terres provençals, quan va contraure segones núpcies amb el comte de Barcelona.

Segueix el testament amb donacions que només esmentarem nominalment, per a donar una idea de fins on arribaven els territoris comtals consolidats: Sant Pere de Roda, Santa Maria d'Amer, Sant Pere de Galligants, Sant Feliu de Guíxols, Sant Pol de Mar, Sant Pere de Puelles, Sant Cugat del Vallès, Santa Cecília de Montserrat, Sant Benet sota Navarcles (Sant Benet de Bages), Sant Llorenç de Vall de Lord (Sant Llorenç de Vall d'Ora, Berguedà), Sant Andreu de Planures (Sant Andreu de Llanars, Osona), Sant Andreu i Centelles (Osona), Sant Climent de Codinet (Alt Urgell), Santa Maria d'Organyà (Alt Urgell) i Sant Pere de l'Escala (Alt Empordà). En concret, tots els llocs beneficiats són a la riba dreta del riu Llobregat o bé a l'alta muntanya, que és el mateix que dir dins de la Catalunya Vella.Vol dir això que la que se'n diria *Catalunya Nova* era encara un territori en part ocupat però no pas consolidat a l'hora que el comte Borrell II féu el seu testament. El dit document ve signat per «Seniofred, Oliba, Langobard, Sal·la, prelat per la g.D., Amalric, abat per la g.D, Major, ardiaca, i Bonhome, indigne, que aquest testament redactà i escriví dia i any supra.»

Oliba no pot ésser el conegut Abat de Ripoll i de Cuixà, per raó de l'edat que aleshores tindria (uns deu anys), Langobard podria ésser un dels preveres que, segons Abadal (*Dels visigots als catalans*, II, 117) reconstruí l'església de Campo, del comtat de Ribagorça, al curs alt del riu Èssera, l'any 952; Sal·la era bisbe de la Seu d'Urgell els anys 981-1010, l'abat Amalric no hem pogut identificar de quin monestir era abat, podia ser que fos d'Alaó, a l'Alta Ribagorça. En tot cas, la presència del bisbe Sal·la ha estat prou significativa per creure que el comte Borrell va testar a la Seu d'Urgell. Intuïm que, veient que s'apropava l'hora de la mort, anà a cercar recés a l'Alt Urgell, en companyia de la seva segona muller Emeruda i qui sap si a la vileta de Tuixén, que havia estat de la seva muller, i després tornà al seu poder, per deixar-la, en son testament, a la seu de Santa Maria, «in vicus (Urgelli)», (la Seu d'Urgell).

Tampoc no se sap la data certa en què morí Borrell; tot sembla indicar que abdicà, en vida, a favor dels seus fills, i no morí de mort violenta com indica alguna font àrab i com també va dir Pere Miquel Carbonell, notari i arxiver reial (1434-1517), que afirma que morí en lluita contra els àrabs en una segona incursió d'el-Mansur, en la qual el rei i els seus haurien estat escapçats i els seus caps catapultats a dins de la ciutat de Bar-celona, per terroritzar els seus defensors.

ELS QUE LLUITAVEN

Mort el comte Borrell, deixava als seus fills una difícil herència: una pàtria, en part, destruïda per les propassades lluites i un territori ben lluny de la unificació nacional. No era solament la divisió acabada de fer entre els seus fills dels comtats de Barcelona-Osona-Girona d'una part i d'Urgell de l'altra. Era la pervivença dels antics comtats de Rosselló-Empúries, Cerdanya-Besalú, Pallars i Ribagorça. Certament, el comte Ramon Borrell, hereu del bloc principal (Barcelona-Osona-Girona), era qui havia de marcar la pauta a seguir en aquella albada del segon mil·leni, la imminència de la qual ja s'entrellucava. En primer lloc, el perill no havia passat. El poderós al-Mansur, malgrat que es veiés pertorbat per algunes incursions magrebines, tenia encara prou forces per atacar els petits estats del nord peninsular, des de Galícia a Navarra, mantenint una guerra quasi permanent que bé podia propagar-se als dominis comtals. Calia, per tant, mantenir-se ben alerta i augmentar les possibilitats defensives. Calia, doncs, acudir *als que lluitaven*, ço és, al *braç militar*, per veure si, agrupant-los, es podia organitzar quelcom semblant a un exèrcit, com el que ja tenia el-Mansur, de l'eficàcia del qual cada dia es podia adonar.

Però, com que un exèrcit costa molt de mantenir, el problema era com pagar tan pujat cost. De diners, n'hi havia pocs, i calia esmerçar-los en despeses urgents i variades que anaven des del manteniment i reconstrucció de la casa comtal al rescat dels captius en poder de la monarquia. En guerres ofensives era possible pagar als guerrers amb l'expectativa d'un botí cabalós i compensatiu dels esforços. En la lluita per la defensa d'una pàtria, que no era encara definida ni en objectius ni territori, no havent-hi diners, els comtes no podien donar als que lluitaven altra cosa que no fossin terres que, nominalment, eren del fisc comtal.

Les concessions podien ésser fetes en *lliure i franc alou*, o sia, en plena possessió, sense cap obligació ni gravamen, o en *feu,* quan la concessió era feta en usdefruit, amb certes prestacions per part de qui la rebia, i entre elles, el reconeixement de la sobirania a la part donant. Si bé aquestes modalitats ja eren conegudes anteriorment, fou en les circumstàncies que conformaren l'advenimient del segon mil·leni quan proliferaren en gran nombre i amb prou força com per caracteritzar el sistema social conegut per feudalisme.

Personatges vinguts de la que, més tard, se'n dirà la Catalunya Vella, s'afermen i consoliden als castells de la frontera, que són reforçats o refets de cap i de nou: són els llinatges dels Castellví-Castellet; de Gurb, amb l'omnipresent Ènyec Bonfill, que per arreu és trobat, des de Cervelló i Gelida fins dins dels termes de la mateixa Olèrdola; el confús llinatge dels Galí, que des dels seus alous de Sant Boi de Llobregat fan un salt a Sant Martí Sarroca, investits amb la dignitat de veguers (*vicarius*) de Sant Martí Sarrroca, d'on s'expandeixen fins als Estanys de Calders, el llinatge d'Assolf, més amunt, d'una branca dels Gurb, que reforçà el seu domini i poder als castells roquers de Montagut, Pinyana i Querol; els Mediona, que seran una punta de llança contra els sarraïns que senyorejaven gran part de la Segarra...

La veritat és que el comte de Barcelona, mancat d'un exèrcit permanent, tenia necessitat de la contribució armada d'aquella gent ferrenya que, en poc temps, dugué a cap i terme la colonització militar de les posicions que formaven el límit dels seus poc segurs dominis enfront del que se'n deia «terra de pagans».

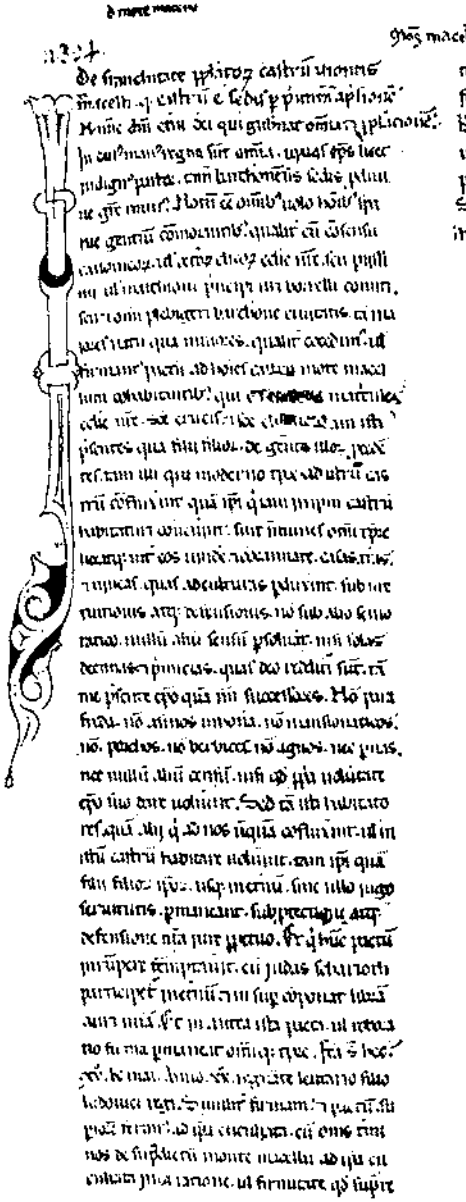
Per no quedar del tot a mercè dels poderosos, el comte hagué de refiar-se de la família vescomtal. El vescomte titular, Odolard, era el marit de Riquilda, filla del comte Borrell; també Geribert, germà d'Odolard, era casat amb una altra filla de Borrell, Ermengarda. El primer, capturat i rescatat després de l'any 990, sembla que s'encarregà novament de la defensa dels murs i castells de la ciutat de Barcelona. Geribert fou portat a Olèrdola per a vigilar el portal obert pel pas de la via morisca, perllongadament visible de la coneguda *Calçada Franca*, la qual, si en un document de l'any 1013 referent a la permuta de Llitrà per un alous de Rubí, al Vallès, es presenta com la *via calçada que va a Tarragona i a tot arreu* (Antiquitatum. Ecl. Cat., II, fol. 106, núm. 324), el cert és que, no havent-hi pau a la frontera, es convertia en un atzucac que no podia anar fins més enllà del castell de Berà.

I quedava en peu el Maresme, l'orla marítima, poc poblada per la seva indefensió contra la possibilitat d'atacs deguts als vaixells enemics que solcaven la nostra mar.

El comte Ramon, de trau i botó amb la comtessa Ermessenda, volgué, sens dubte, omplir aquest buit i portà a Cubelles un poderós magnat, Gombau de Besora, devot partidari de la jove parella que regia el comtat. El lloc de Cubelles des de la dècada dels 970 (per tant, des d'abans de la irrupció d'el-Mansur) és històricament documentat, i, tal i com hem referit en anteriors treballs nostres, en aquesta referència trobem quelcom d'especial que ens obliga a donar-ne una transcripció (traduïda al català) més extensa que en altres llocs. Com en la majoria dels casos, el document original no s'ha trobat. Ens servim del Cartulari de la Seu de Barcelona que es conserva a l'arxiu capitular de la Seu de Barcelona. Diu així:

A.E.C. IV, fol. 163, núm. 173

«En nom de Déu, jo, Ramon, per la gràcia de Déu comte, i la meva muller Ermessinda, comtessa, som venedors a Gomabu, comprador, per aquesta escriptura de venda per part nostra, d'unes terres conreades o ermes pròpies que tenim al comtat de Barcelona, en terme del castell d'Olèrdola, al lloc anomenat Marítima o bé Rocacrespa i també Cubelles, que pervingueren a mi, Ramon, dels nostres progenitors i per altres veus i a mi, Ermessinda, per la meva dècima. Afronten aquestes terres, a solixent, amb el torrent que hi ha a la Vila Bisbal, que segueix fins a Matabona. A migdia, amb la vora del mar. A solponent, amb l'espluga (o cova) que hi ha a Calafell i, a cerç, amb el bargalló (margalloner) que baixa fina a *Espenya Capellans (Esderroca Presbiteros)*. Tot quant hi ha dins d'aquestes confrontacions va inclòs en la venda: terres conreades i ermes, pedres i roques, muntanyes i valls, prades i pastures, boscos i garrigues, aigües i aiguanaixents i tota mena d'arbres que hi hagi, tot íntegre, amb les seves eixides i accessos, ho venem pel preu d'un mul òptim de cinc lliures. Nosaltres, venedors del que s'ha esmentat, acceptem de bon grat el preu que tu, comprador, poses en nostres mans, amb satisfacció nostra. Les predites terres conreades i no conreades, pedres i roques, colls i valls, canyissars i estanys, arbres fruiters i no fruiters que t'hem venut seran trets de la nostra jurisdicció i lliurats al teu domini i potestat, amb tota la seva integritat, de manera que a qualsevulga que volgués irrompre contra aquesta nostra venda, podeu reclamar

Carta de població i franqueses del Montmell atorgada pel bisbe de Barcelona Vives el 974.

perquè compongui o faci recompondre el perjudicis causats fins al doble del valor dels danys, de manera que la venda feta en resulti més afermada. Feta la venda a 16 de les kalendes de novembre de l'any III del regnat del rei Robert (17 d'octubre de 999). Signen: - Raimundus, gratia dei comes - Ermissindis comitissa, que aquesta venda fem i us preguem signar - Seniofredus - Gausfredus - Guitardus - Aetius, gratia dei episcopus - Eto pbr. qui ista vinditione scrip -. sit die et anno quod supra". Remarquem que en aquesta venda, que més aviat sembla una donació, no es parli de castells, ni cases, ni cortils, ni molins, ni de cap mena de construcció. Ni tan solament són esmentats homes, dones, bestiar —silvestre o domesticat—, ni els peixos de la mar ni dels estanys. Hom pot interpretar el text com si Cubelles fos un terme despoblat o abandonat o bé com si la cessió a Gombau afectés només el territori, però no la gent —poca o molta— que hi habités, considerant els pobladors com a persones lliures i no serfs de cap senyor.

Novament la lluita

La lluita es va reencendre prop de l'any mil. La inquietud tornà a les mal definides fronteres del comtat, a causa de sovintejades escaramusses de tempteig o de veritables incursions com la que referí Flórez (*España Sagrada*, vol. XXVIII, p. 88): «En tiempos del conde D. Ramón (después del año 993) destruyeron los moros la ciudad de Manresa, de modo que, arruinadas las iglesias desde los cimientos, no perseveró ningún libro ni escritura». Aquest atac s'esdevindria, potser, vers l'any 1002, quan el jutge Odesind moria en la defensa de Castellolí (Anoia) contra els sarraïns que l'atacaven (Cart. St. Cugat del Vallès, II, p. 29, núm. 381). Mentrestant, es produí la mort del temible el-Mansur al seu recés de Medinaceli i, aprofitant l'avinentesa, Ramon, unit amb el seu germà Ermengol d'Urgell i amb l'ajut de gent d'altres comtats catalans, l'any 1003 emprengué una expedició vers Lleida. Una important batalla a Albesa (la Noguera) els proporcionà un valuós botí (Miquel Coll i Alentorn, a *Gran Enciclopèdia Catalana*, vol. 12, p. 332). Segons aquest autor, «políticament l'expedició resultà ineficaç perquè no impedí una immediata incursió del fill d'el-Mansur, que, amb importants forces sarraïnes, mossàrabs i castellano-lleoneses, entrà per l'Urgell i assaltà Meià, mentre Wadih, el vençut d'Albesa, prenia el castell de Montmagastre i hi feia morir tota la guarnició cristiana, desembocava en la conca

d'Òdena i atacava Castellolí. L'època de l'any avançada i la resistència cristiana creixent obligaren, però, els sarraïns a retirar-se; sortiren de Lleida amb 5 570 captius, després d'haver-se apoderat de sis castells i haver-ne destruït trenta-cinc més». Algunes d'aquestes destruccions afectaren el Penedès. Al IV llibre de les antiguitats de la Seu Catedral, fol. 152, núm. 355, hi trobem una referència ben concreta: «Fem notar a tots els homes presents i futurs com vingué la força dels cordovesos amb un gran innombrable exèrcit al lloc del Penedès i devastaren totes les fronteres, destruint la torre de Granada, que era construïda en un alou nostre».

La situació canvià inopinadament per la mort d'Abd al-Malik (1008). La disputa per la successió al poder califal engegà una veritable guerra civil en la qual un dels pretendents, Suleyman, ajudat pels berbers i aliat als castellans, s'apoderà de Còrdova. Amb els adeptes de l'altre pretendent, Muhammad ibn Hisam (Hixem II), s'hi comptava l'eslau Wadih, governador de la Frontera Inferior, que tenia Toledo per capital, on va refugiar-se ibn Hisam. Segons González Palencia (*Historia de la España Musulmana*, p. 60), fou des de Toledo que el refugiat Hisam demanà l'ajut als comtes Ramon Borrell de Barcelona i Ermengol d'Urgell. S'organitzà una expedició que sortí dels dominis comtals pel maig de l'any 1010, formada per uns 9.000 homes (Sobrequés, *Els grans comtes de Barcelona*, pp. 20 i 21), els quals es reuniren a Toledo amb un contingent de 30.000 homes més, en els quals predominaven els oficials eslaus. A mitjan juny es produí la primera topada, al lloc d'Aqabqt al-baqar (Castillo de Vacar, a uns 26 km al N de Còrdova), essent l'avantguarda «franca» l'artífex de la victòria que obrí les portes de la ciutat califal al pretendent ibn Hisam. En la presecució dels derrotats, la segona topada es produí a la desembocadura del riu Guadiaro, a uns 30 km al N de Gibraltar. El resultat fou totalment advers a la nostra gent. Moriren uns 3.000 combatents, molts d'ells negats. La desfeta fou el 21 de juny. Calgué als que se salvaren fugir a tota pressa cap a Còrdova, on es reagruparen, carregaren els profits i el 29 de juliol ja havien retornat al lloc de sortida. Passant balanç, hem de referir la participació dels comtes de Barcelona, d'Urgell i de Besalú. El comte d'Urgell morí en combat; els bisbes de Barcelona, Girona i Vic també moriren, el primer al camp de batalla i els altres dos, nafrats, al poc temps de tornar a les seves diòcesis. També moriren molts cavallers, uns a la batalla, altres a la presó, esperant el rescat, entre ells Adalbert de Moja, fill del vescomte Guitard; però, sens dubte, la mainada fou, com sempre, la més sacrificada. Així doncs, l'expedició, des del punt de vista humà, no fou gens favorable; quant als

guanys, entre el saqueig i la recompensa donada per ibn Hisam, l'empresa fou remuneradora. L'or dringà a les mans dels soldats catalans i, per primera vegada, amb el comte Ramon Borrell s'encunyà moneda catalana. Però, ai las!, el territori dels comtes no s'eixamplà gens ni mica.

ELS QUE RESAVEN

Avui ens costa de comprendre la presència de no res menys que tres bisbes enmig d'un estol de tropes que, si volem dir les coses pel seu nom, per molt que ens dolgui, hem de qualificar de mercenàries. Però la realitat és ben palesa. Era ja una tradició de l'alta medievalitat que els que re-saven, quan calia, també sabien empunyar l'espasa. Ometrem exemples forans perquè no volem que se'ns apliqui el conegut refrany de «llunyes terres, llargues mentides». No sortirem, doncs, del Penedès i les seves extensions.

Quan al llindar de la desena centúria la marca del Penedès obria les portes, sembla que, talment un allau, cavallers —laics o eclesiàstics— es llançaren a la conquesta d'unes terres no tan ermes ni despoblades: però, ja se sap, els pocs indígenes d'aquella terra de ningú feren el mateix paper que els indis del "Far West".

Naturalment, l'estament esclesiàstic no queda enrera en aquella empenta cap a ponent. Els principals obtentors de terres i beneficis —ja que no els únics— foren la Seu Bisbal de Barcelona i l'Abadia de Sant Cugat del Vallès. Entre els bisbes, obre la sèrie (pel que respecta al Penedès) el bisbe Teodoric (904-937), el qual consagrà la primitiva església de Sant Miquel d'Olèrdola, en temps del comte Sunyer (910-947), que restaurà la fortalesa d'aquell indret, construint un castell «sobre las ruinas de la antigua ciudad de Olèrdola» que fou «fuerte asilo de los cristianos y terror y espanto de los moros que vivían en aquellas partes» (Pujades, *Crónica Universal del Principado de Cataluña* Ed. 1831, Barcelona, vol. VII, p. 19 i ss).

A Teodoric —nom visigòtic— el succeí un bisbe d'estirp germànica: Wilarà (equival a Gilarà), que portà la mitra pels anys 937-959. D'ell, en deixà escrit el canonge Sebastià Puig i Puig, de la família Puig del mas l'Artís: «*trocando el báculo por la espada, corrió con el conde de Barcelona al Panadés, logrando arrancar del poder sarraceno, para la Sede,*

el castillo de la Granada (*El Episcolopio de Barcelona*, p. 13). Fló-rez, seguint Baluci, diu encara més; «*el obispo Wilara ganó a los moros el castillo de Olérdula, que desde entonces perteneció a la silla episcopal de Barcelona*» (*España Sagrada*, XXIX, p. 201). Aquesta exageració, en l'edició publicada a Madrid per la Reial Academia de la Historia, l'any 1859, ve atemperada per una nota al peu de pàgina assenyalant-los la font: Antiguitats de l'Església Catedral, fol. 152, núm. 356. Consultada la font, no ens diu altra cosa que el dia set dels idus de juliol de l'any quinzè del regnat de Lluís, equivalent al 9 de juliol de l'any 950, el bisbe Guilarà donà a Sisovald una terra de la seva propietat, situada al territori de Barcelona, en terme del castell d'Olèrdola, al lloc dit la Granada, amb la condició de tenir-la ell i la seva posteritat sota la dominació de la nostra mare església. Per les seves confrontacions sabem que, als límits de la donació, hi havia la *font de la Granada* i la carretera empedrada (*strada calciata*).

Encara, durant el temps del bisbe Guilarà, la seu va rebre una important donació, feta per Domènec (*Dominicus*), l'any 959, consistent en el castell de Freixa, destruït, amb els seus termes, i la Vila-rodona, amb totes les viletes i vilarets i altres adjacents que són a la part de migjorn, que el donador tenia per aprisió, i eren situats més enllà de la riba del riu Gaià i de la vila anomenada *Ortum de Habraim* (Bràfim). Significava, aquesta donació, una penetració als mateixos límits del camp de Tarragona, ciutat que, el 960, sabem reocupada pels islamistes.

El bisbat de Vives (973-995) s'assenyala per la carta de població per ell expedida l'any 974 dirigida a tots els homes i gent que habitava a *Hispania*, en la qual, d'acord amb el *príncep i comte Borrell* i tota la plebs de la ciutat de Barcelona, concedia a tots els que anessin a poblar el castell de *monte Macello* (Montmell), que era de l'església de la Santa Creu i de Santa Eulàlia de Barcelona, diverses immunitats, entre elles la de vendre o permutar tostemps sense més càrregues que el pagament de les dècimes i primícies i no reconèixer altra senyoria que la Santa Església (Ant. Ec. Cat. IV, fol. 169, núm. 394).

L'any 978, el mateix bisbe establí una concòrdia amb Guitard de Mura sobre els castells d'Albà i de Celma, de manera que el primer seria de la sola potestat del prelat, deixant-lo encomanat al dit Guitart, amb el consentiment de tots els clergues de la Seu barcelonina, i del marquès i príncep Borrell, amb les obligacions per part de Guitart de no posar-hi

carlans sense consentiment del bisbe i amb previ jurament de fidelitat, i de retornar el castell a la mitra sempre que així se li exigís, sense oposició ni mala voluntat. El bisbe retindria les parellades de terra que hi havia entre els castells d'Albà i Celma i la senyoria de Santes Creus sobre el riu Gaià, amb els seus molins, rescloses, regueres i tots els homes adscrits. En resum, abans de l'any 980, el bisbe de Barcelona havia obtingut el domini i la senyoria d'un lot de terres sobre el riu Gaià que abastava des de l'Albà Vell fins a Bràfim.

Hi ha, encara, moltes altres terres i viletes que són ja de l'església catedral en l'època que comentem. Al Baix Penedès sobresurten els llocs de Banyeres i la Bisbal. La torre que hi ha dalt del puig de Banyeres és documentada des del segle X (any 938). Com vam dir a la *Gran geografia comarcal de Catalunya* (vol. 5, p. 190), el lloc era als confins de la marca i pertanyia al bisbe de Barcelona i a la canònica de la Seu, probablement per col·lació de fidels, almenys des del segle X, en data fins ara desconeguda. La Bisbal del Penedès té un origen encara més confús. En el lloc abans esmentat (vol. 5, p. 200) escrivíem: «En realitat, al segle X, la vila no existia com a tal i només a la primeria del segle XI, en el testament d'Adalbert, del 1011, s'esmenta el lloc de la Bisbal entre les confrontacions del terme d'Albinyana». Devia tractar-se d'un alou del bisbe de Barcelona, adquirit no se sap amb certesa com ni quan. No tenia entitat castellera i la vila i fortalesa que després hi hagué serien, probablement, edificades almenys als segles XII o XIII, mentre no surti qualsevol document que demostri el contrari. Encara podríem esmentar el lloc de Santa Creu de Calafell, que sembla vinculat, d'origen, a l'església de la Santa Creu i de Santa Eulàlia, que és la catedral de Barcelona, però el seu origen, malgrat que hi ha un topònim datat del 999 (*Kalafel*) que ve situat als extrems del terme de Cubelles, segueix històricament en situació tant o més confusa que el de la Bisbal del Penedès.

Després de l'envestida d'El Mansur

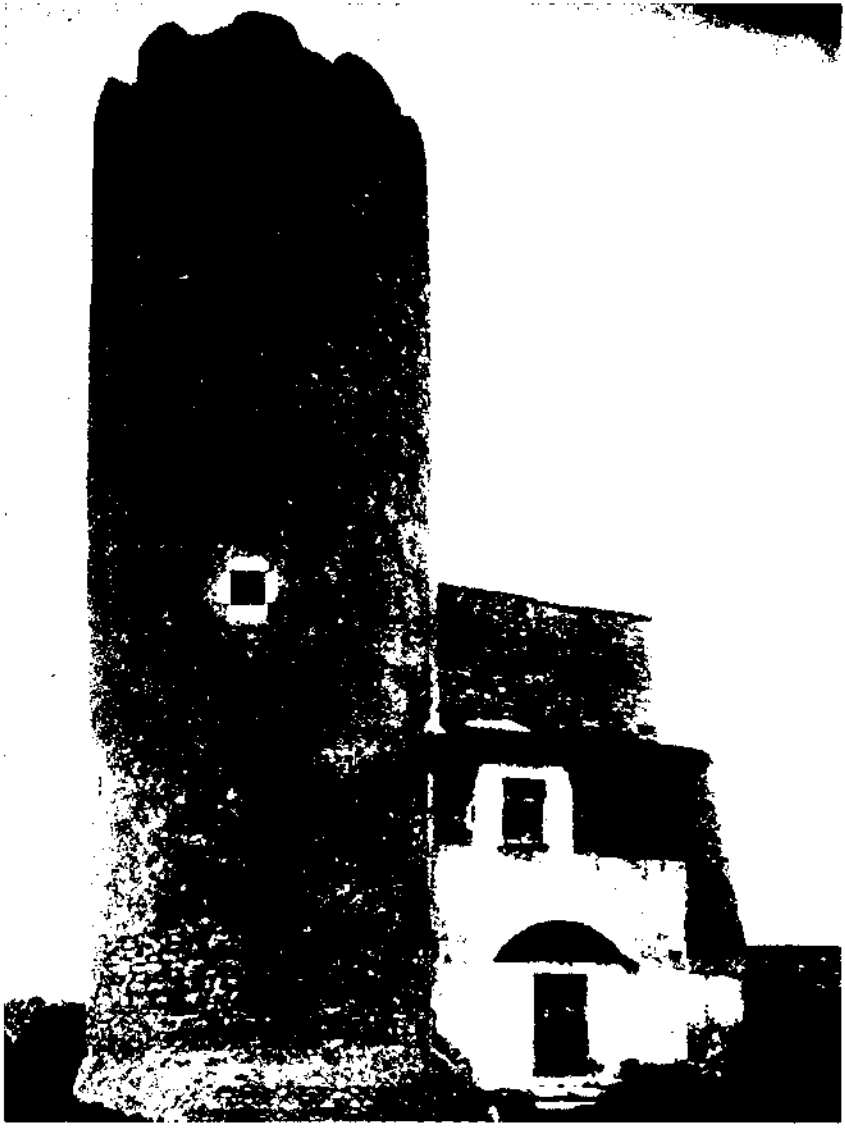
Després del desastrós atac de les forces d'El Mansur, el bisbe Vives, que va sobreviure a la desfeta, procurà pal·liar els danys soferts i reconstituir el maltractat patrimoni de la seva Seu. Cal esmentar, al respecte, dues importants escriptures contingudes al llibre IV de les An-

tiguitats de la catedral de Barcelona; són els núms. 277, 278 i 368. Les dues primeres es refereixen a l'acta de consagració de la segona església de Sant Miquel d'Olèrdola i a la delimitació de l'extens terme que li era atribuït. Olèrdola no era de domini eclesial, sinó de domini comtal i, dins del seu terme, hi havia molts indrets que eren alous del bisbe de Barcelona o d'altres potestats eclesials; dins dels termes assignats, hi havia les esglésies de Santa Digna, Sant Salvador, Sant Julià, Sant Pere, Sant Cristòfor, Sant Genís i Santa Maria, fora dels murs del castell d'Olèrdola. Molt s'ha especulat sobre quines eren aquestes esglésies (certament parròquies) que hi havia dins dels termes de la dedicació. Algunes són de fàcil localització: així tindríem Santa Digna, dins de l'actual terme de Vilafranca; Sant Genís, que correspon a Pacs (ant. *pax*); Sant Salvador, a les Gunyoles; Sant Pere pot ser Sant Pere Molanta (ant *palau Moranta*), però també Sant Pere d'Avinyonet. Hi ha controvèrsia sobre si l'església de Sant Julià podia ésser la de l'Arboç, argüint els que ho neguen que l'Arboç s'edificà en termes de Castellet i, per tant, fora dels límits d'Olèrdola. Santa Maria podria correspondre a una petita església que hi havia al «pla dels abats», on hi ha un camp de sepultures excavades a la roca, moltes d'elles de mides infantils, fora dels murs.

Deixant-nos d'hipòtesis, el nombre de sufragànies de Sant Miquel denota una constel·lació de petites parròquies entorn de la fortalesa olerdolana, anterior a l'any mil. Tinguem en compte que el document 277 és datat de l'any 991. El 278, titulat «Breve de ipsas fronteras de terminum de Olèrdula», no porta data.

L'any 990, encara el mateix bisbe Vives, segons document de les Antiguitats de la Catedral de Barcelona, IV, núm. 368, amb la voluntat del seu ardiaca Seniofret i tots els seus canonges, concedia als pobladors del «castell anomenat Bell-lloc comunment dit de Ribes, possessió jurada de la santa mare Església, adquirida per pastors sants i religiosos, o bé per col·lació al venerable pontífex Guilarà, o per l'aprisió de l'egregi prelat Petró o bé dels seus fidels, concedim a tots aquells que vagin a posar terres en conreu, plantin hortes, fruiterars, o edifiquin cases, perpètua estabilitat, francs en tostemps, sense que ningú els pugui exigir cap altre tribut com no sia el de contribuir a l'obra del castell, tal com es fa a la ciutat de Barcelona i al castell d'Olèrdola».

El bisbe Vives vol fer-se valer els seus drets apel·lant a les aprisions fetes pels seus antecessors al bisbat, Guilarà i Petró, de les quals no hi havia cap altra asseveració com no fos el document del bisbe Vives. Hi

El castell de Sota-ribes conserva una torre cilíndrica amb restes de finestres d'aspecte molt arcaic, una d'elles amb arc de ferradura, cosa que ha fet suposar que és de l'època que Mir Geribert dominava la contrada.

ha, però, constància de l'existència d'un castell més a ponent de l'Eramprunyà, i és en la donació abans esmentada del castell de *Rodanès*, anomenat Eramprunyà, feta l'any 988 a la comtessa Eimeruda pel comte Borrell. Les confrontacions del terme del castell cedit són: a solixent, el llit del riu Llobregat fins a la mar; a migdia, la mar gran, per on segueix fins al *Fa-relló*; a ponent, el terme d'Olèrdola, ço és, el lloc que es diu castell Bisbal (*castrum Episcopale*) i, a tramuntana, els termes de Cervelló i de Subirats (Diplomatari de la Catedral de Vic, p. 458, núm. 537). Es tracta d'un pergamí original, i, per tant, tenim constància que, abans de la carta de població i franqueses del bisbe Vives, se sabia que a ponent del terme d'Eramprunyà hi havia un castell, que anomenarien *Bisbal*, perquè era del bisbe de Barcelona. La carta del bisbe Vives no dóna els límits del castell de Bell-lloc, dit de Ribes. Els trobem, però, en un altre document (A.E.C. IV, fol. 157, núm. 367) i són aquests: solixent, termes dels castells d'Eramprunyà i d'Olivella; migjorn, al mig de la mar; ponent, Cubelles, i tramuntana, les franqueses d'Olèrdola. La data és de l'any 1039, però, certament, a ponent de l'Eramprunyà no hi havia altre terme castellèr que el de Ribes. Naturalment, tres noms, per un sol castell, són massa noms, i això explica que hi hagi hagut un cert confusionisme arran de la publicació del Diplomatari de la catedral de Vic. La confusió prové d'haver nosaltres identificat la vila Bisbal que ja hem esmentat al final del capítol 3. La incertesa és si la vila Bisbal (*villa episcopale*) és la Geltrú, com vam preveure nosaltres en publicació feta l'any 1950 (*Pairalia*, p. 115) o si seria una vila sorgida prop del castell de Ribes (Sota-ribes?). Ja en aquell temps vam manifestar que la dualitat de Ribes i de la vila episcopal era ben clara en la donació que féu Giscafred, fill de Moixó, al monestir de Sant Cugat del Vallès, el 10 de febrer de l'any 1002, d'un seu alou que tenia en terme del castell d'Olèrdola, al lloc dit *Laccuna Alba vel Canellas*, el qual a la part de migdia confrontava *in ipsum alaude de ipsas ribas vel in ipsa villa episcopale*. Admetent que la conjunció llatina *vel* sia equivalent a *i també*, les afrontacions de la donació de terres al lloc de *Llacunalba i també Canyelles*, al sud, eren *les Ribes* i *la vila episcopal*. Si hi hagués dubte en la implantació de la vila episcopal, creiem que les vam aclarir en el nostre treball «L'accés marítim d'Olèrdola en l'alta medievalitat», publicat a *Miscel·lània penedesenca IX* (1986), pp. 21 a 46. De fet, el límit oriental del terme de Cubelles, l'any 999, era el torrent que hi ha a la *villa episcopale* i que puja a *Mata Bona*. De la *vila bisbal*, en quedaven romanalles a les darreries del segle XVI. En efecte, la llicenciada Mª Lluïsa Orriols en el seu llibre *Alguns aspectes de la Geltrú en la Baixa Edat Mitjana* ens diu haver trobat documentada

Porta amb arc de ferradura de l'absis d'una primitiva capella mossàrab del segle IX adossada a l'església romànica de Sant Miquel d'Olèrdola.

l'existència d'una quadra de la Bisbal o Sa Bisbal en manuals de l'any 1412 (Op. cit. pp. 30 i 33) i també un «loco vocato la Bisbal», l'any 1411 (Op. cit. pp. 31 i 34) i encara un «camino de la Bisbal» el 1408 (pp. 32 i 34); això demostra la pervivència del topònim *Bisbal* a poc més de quatre segles dels primers esments de la vila episcopal. L'autora diu ignorar la seva situació, ja que els documents que l'esmenten no permeten entreveure-ho. Sortosament, antany, els topònims eren més de durada que no pas ara, i el topònim *Bisbal* encara subsistia a les darreries del segle XVI. En efecte, en un capbreu de les terres i cases que pertanyien al terme del castell i parròquia de la Geltrú, fet l'any 1591, hi trobem quinze peces de terra situades a la *partida de la Bisbal*, amb una tinguda total de 30 jornals, dels quals 16 (54%) són de terra campa, 8 1/2 (28%) són plantats de vinya i 5 1/2 d'oliveres (18%).

La seva ubicació, la facilita el fet que sis de les peces de la Bisbal tenien, a llevant, el camí que anava de la creu de la Geltrú als Crespallins i cinc, a ponent, tenien el camí de Vilafranca; dues tenien el torrent de les Fembres (avui conegut pel *Llimonet)*, torrent que, prop de la vila, s'encreuava amb el camí vell de Vilafranca. Tenim, per tant, que la partida de la Bisbal restava defora dels murs de la Geltrú i al Nord del recinte, entre dos camins, el dels Crespallins i el de Vilafranca. Certament, en aquest capbreu (hom el pot consultar a la Biblioteca-Museu Balaguer, on hi és en dipòsit de l'Arxiu Històric Municipal de Vilanova i la Geltrú) ja no es parla de la quadra de la Bisbal. Una peça de terra, que era de Damià Torrents, mariner de Vilanova (fol. 5v), a la *partida de la Bisbal* o camí de Vilafranca, tenia a solixent els *casalots de la Bisbal*, definició ben eloquent d'una quadra rònega i enderrocada.

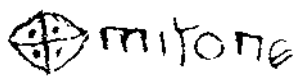
Si la partida de la Bisbal era a ponent del camí dels *Crespallins,* veiem que aquest lloc, amb la designació de *loci dels Crespalins,* ve datat de l'any 1410 per Mª Lluïsa Orriols (Op. cit. p. 31). Al capbreu de 1591 (fol. 44) hi ha una entrada corresponent a Pere Olivella, pagès de la Geltrú, que es refereix a uns cinc jornals, més o menys de terra campa, a la partida dita «los Crespallins», en la qual «era situat un mas» ara emperò «derruït i dilapidat». Així i tot encara se'n conservava memòria quan es féu la recanació per al cadastre de l'any 1739, en les entrades (346) Vda. Margarida Grau, (347) Vda. Maria Arnalt i (348), Francesc Urgellès "Tacó", les tres al lloc dit «Crespellins». Avui, el topònim s'ha perdut, però per al nostre auxili, en l'amirallament fet l'any 1878 se'ns diu que Ceferí Ferret i Martín era propietari de *la Masia d'en Barreras o Crespallins.* Bé,

podem ara situar la Bisbal en terme de la Geltrú, ençà, creiem que bastant ençà, de la masia d'en Barreres, en un lloc entre l'actual carretera de Vilafranca i el torrent de les Fembres o del Llimonet, que fou, antany, el primer tros de la vella carretera de Vilafranca.

Veiem, doncs, que la Bisbal era a la Geltrú, però no al nucli que poc després s'establiria entorn del castell. Aquest i la Bisbal eren entitats diferents dins d'un terme comú. Si hi ha hagut alguna confusió, hem de dir que aquesta ve de lluny, del segle XI!

Desavinences entre els que lluitaven i els que resaven

A un cavaller d'alta nissaga, fill del vescomte Guitart, casat amb Ermengarda, germana del comte Borrell, aquest comte, arran de l'atac d'el-Mansur, li havia encarregat la defensa de la frontera de Ponent. Així fou que s'apoderà del castell de les Ribes, refent-lo i posant-lo en estat de defensa, bo i desafiant la potestat del bisbe de Barcelona que ja des de l'any 990 reclamava com a seus aquell castell i el seu territori. L'any 1002 el Sant Pare Silvestre II (999-1003), en virtut dels planys del bisbe de Barcelona, amenaçava Geribert d'excomunió per mor de l'opressió exercida contra l'església per causa i raó del castell de *Ripa* (Ribes). Geribert no en féu cas i es negà a acudir a Roma, mes la mort del Papa evità que les amenaces formulades es traduïssin en fets. El 1011, Geribert pledejà contra l'abat de Sant Cugat per la possessió dels termes de Moja i d'Albinyana, que eren del seu germà Adalbert que, mort a les presons de Còrdova, n'havia fet donació sagramental al Monestir. Els frares guanyaren el plet i Geribert, l'any 1018, signava, de bon o mal grat, la confirmació del comte Ramon Borrell i la comtessa Ermessenda a l'esmentat Monestir de les possessions alodials de Santa Oliva, Calders i els seus estanys, Moja i Albinyana. És el darrer document que coneixem portant la signatura de Geribert. L'any 1020 Ermengarda, a Olèrdola, compareix davant d'un tribunal presidit per la comtessa Ermessenda, el qual la confirma senyora dels castells de *Ribes*, Subirats, Agell i el Port.

Signatura de Mir Geribert d'un document del 1058 pel qual el "Príncep d'Olèrdola" es sotmet a l'autoritat comtal.

Hom coneix el testament sacramental d'Ermengarda, datat del 17 d'octubre de l'any 1030. S'hi enumeren terres i altres béns radicats a Subirats, Ventallols, Llitrà, Esplugues, Montllor, Ribes, Sant Sebastià dels Gorgs, la Vit, Celma, Castelldefels, Eramprunyà, Sant Boi i altres llocs. El principal hereu és el seu fill Mir Geribert, però ella es mostra sempre recelosa i condicionant, com en el cas del castell de Subirats, que no li seria lliurat a Mir si abans aquest no complia el conveni fet entre ells dos —que comprenia destinar mil cinc-cents sous per a l'ànima d'ella i del seu marit Geribert—, ans seria lliurat, en aquest cas, a Guillem, fill de Mir. Quant al castell de Ribes i els béns que hi tenia, el cert és que el deixava en mans de Seniol (o Sunyol) de la Tallada i d'Ardenc de Ribes, germans i fills de Guillem de Castellví, homes que semblen gaudir de la confiança de la testadora, però sota el domini d'una seva néta, filla de Ramon Geribert. Del bisbat, res de res.

La lluita pel poder

En morir Ermengarda, els paràmetres del poder havien sofert canvis importants. En primer lloc, l'ardit comte Ramon Borrell, que havia seguit interessant-se en l'aprofitament de les discòrdies entre sarraïns, per treure'n profit eixamplant els dominis comtals vers les terres del Segre i de l'Ebre, morí prematurament, en tornar malalt d'una segona expedició a Còrdova, la qual, si bé no comportà victòries militars, també aportà als expedicionaris bons guanys, de la soldada i el saqueig.

Mort el comte Ramon Borrell el vint-i-cinc de febrer de 1018, deixava com a hereu el seu fill Berenguer Ramon, menor, geperudet i acomplexat. No tenia dotze anys quan quedà orfe de pare, i fou la seva mare, Ermessenda, qui regí el comtat durant la minoritat del seu fill i el co-regí, després, fins a la mort del comte Corbat, l'any 1035. Per omplir el possible buit de poder, Ermessenda cercà l'ajut foraster en el normand Roger de Toëni —hom diu que li donà per muller una filla seva—, el qual obtingué amb les seves accions la reducció de la pirateria emparada pel reietó de Dènia i de les Illes, que fou obligat a fer-se aliat del comtat de Barcelona. Segons Salrac, «durant l'etapa del govern de Berenguer Ramon I (1023-1035) es feren paleses la manca d'autoritat del comte i la seva inoperància en política exterior.» El Corbat fou casat amb Sança,

filla de Sanç Garcia, comte sobirà de Castella,[1] que morí als pocs anys de casada, no sense haver deixat dos fills, Ramon Berenguer I i Sanç Berenguer. Encara hi hagué una segona muller en la vida de Berenguer; fou la comtessa Guisla (1027), filla de Sunifred de Lluçà, veguer de Balsareny i d'Ingilberga de Besora, de la qual nasqueren els fills Guillem i Bernat, aquest, possiblement, pòstum. El comte Berenguer Ramon morí el 31 de març de 1035. Abans, però, volent fer un viatge a Roma, féu testament l'any 1032 deixant els comtats de Girona i de Barcelona, *fins al Llobregat*, al seu fill més gran Ramon Berenguer; a Guillem i a sa mare Guisla, el comtat d'Osona, i a Sanç, el *comtat del Penedès*, ço és, des *del Llobregat a la terra de pagans*, amb la ciutat d'Olèrdola, sota l'obediència i la protecció del seu germà gran, que seria comte de Barcelona. Una vegada més, i no serà la darrera, el concepte «patrimonial» dels estats del sobirà contradeia el concepte «nacional» que justificaria la independència de la terra.

També en aquell primer terç del segle XI s'operaren grans mutacions a la cadira episcopal de la ciutat de Barcelona. Al bisbe Vives (973-995), el succeïren els prelats Aeci (995-1010), Deudat (1010-1029), Guadall Domnuç (1029-1035) i Guislabert (1035-1062).

Mai el bisbat renuncià a les possessions que eren seves, tant si havien caigut de mans dels islamites com si eren usurpades per gent del braç militar. Un exemple, el trobem al castell de Banyeres, que l'any 1032 el bisbe Guadall recordava que era seu, per col·lació de fidels i «per altres veus» i, per això, en establir-hi a Mir Llop Sanç i a la seva muller Quixulona, els feia pagar un cens en espècies cada any per la festa de la Santa Creu (14 de setembre) i en oli o cera per la quaresma, tot i reconèixer que, el castell, l'havien edificat Mir Llop Sanç i el seu pare, l'havien tret de la solitud i l'ermatge, l'havien fet habitable per als homes i havien tornat la terra productiva. Contrasta aquest fet amb l'aparent passivitat en el cas de Ribes. Deixaven passar el temps i l'ocasió ja vindria.

I vingué quan Guislabert ocupà el vescomtat. Això ens farà retrocedir quelcom per a aclarir l'entrellat de la família vescomtal de Barcelona. Recordem que Guitard fou vescomte durant la segona meitat del segle

(1) Alguns autors afirmen que la comtessa Sança era filla de Sanç Guillem, comte-vidu de Gascunya.

X (morí abans de l'any 985). Era casat amb Geriberga i fou succeït pel seu fill més gran, Udalard. Altres fills foren Geribert —el de Ribes— i Adalbert, que morí a Còrdova. Udalard es casà amb Riquilda i Geribert amb Ermengarda, ambdues filles del comte Borrell i germanes del seu successor, Ramon Borrell. Per un cert temps en què Udalard era pres dels sarraïns, Geribert ocupà interinament el vescomtat. Mort Udalard, deixava tres fills: Bernat, Guislabert i Joan. Bernat Udalard fou l'hereu del vescomtat, però deuria ser per poc temps, ja que només se sap que deixà un fill petit, Udalard Bernat. En l'entremig, regí el vescomtat el seu oncle Guislabert. Guislabert, l'any 1005, ja era levita, estat eclesiàstic inferior al sacerdot, equivalent al diaca actual. Més tard, el 1033 signava: «Guilibertus, levita, qui est vicecomes» (Cart. S.C.V., II, p. 188). Fou consagrat bisbe l'any 1035, a Sant Pere de Frontanyà, si bé l'elecció ja havia estat feta a Barcelona l'any anterior. Sobrequés ens defineix la personalitat d'aquell prelat dient-nos que «era un home molt culte, no gens despreocupat pels afers de la seva diòcesi ... però, ensems molt intrigant i d'una gran gosadia» (*Els barons de Catalunya*, p. 38).

És en aquestes circumstàncies que Folc Geribert, fill de Geribert i nebot de Guislabert, manifesta que «reconeix i sap de bona veritat que el meu pare Geribert, difunt, mentre visqué demostrà fer al senyor Déu i a la seu barcelonesa de Santa Eulàlia la màxima injustícia al castell anomenat Ribes, amb els seus termes, pertinences i adjacents». Calia rescabalar la Seu perjudicada.

La restitució del castell i terme de Ribes a la Seu, hom la pot veure al llibre IV de les Antiguitats (a l'Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona), fol. 157, núm. 367. La donació específica que hi van compreses «totes les *torres i edificis* que s'han construït dins del terme del dit castell, i àdhuc el que s'està construint...» Sembla que, en la quarantena d'anys d'«usurpació» la família vescomtal no romangué ociosa: havia fet construir torres (de guaita i defensives) i cases per arreu del terme. És clar que les obres, les van fer «els que treballen» i, possiblement, també deurien construir alguna capelleta, encara que això no consti al text. En tot cas, no descuraren la repoblació ni la defensa.

Mir Geribert a Ribes

Mir Geribert, fill i hereu principal de Geribert i Ermengarda, devia haver nascut abans de l'any mil, ja que en una escriptura de l'any 1015

(Ant. Ec. Cat. III, fol. 114, núm. 289), entre els signants, hi trobem «Mirone, filium Geriberto». Es casà en primeres noces amb Dispòsia, filla de Guillem de Sant Martí i néta de Galí. Com a tutor del seu fill Guillem, menor, va sostenir un llarg plet contra l'abat Guitart del monestir de Sant Cugat del Vallès, reclamant les terres i estanys de Calders que l'avi Galí havia aprisionat i que, després, havien estat usurpades per l'esmentat monestir al·legant antigues concessions fetes pels reis francs. La causa fou fallada contra les pretensions de Mir (Cart. St. Cugat del Vallès, vol. II, docs. núms. 523, 524 i 527, els dos primers del 1032 i el darrer, que és la sentència, del 1033). Entre els signants de la sentència, hi trobem el comte Berenguer Ramon I i el levita Gislabert, que era vescomte.

Quan es realitzà aquest judici, Dispòsia, la primera muller de Mir, ja era difunta, havent deixat dos fills menors, Guillem i Adeleta, ja esmentats en el testament de la seva àvia Ermengarda. Ignorem quan es produí la mort d'Adelaida i quan s'haurien celebrat les segones noces de Mir, amb Guisla de Besora; deduïm, però, que seria vers l'any 1025, més o menys.

Sembla que Folc Geribert no va sobreviure gaire temps després de la restitució del castell de Ribes a la seu, de manera que el bisbe Guislabert, l'any 1041, en féu donació a Mir Geribert i a la seva muller Guisla i al seu fill Bernat, que era sacerdot de la Santa Creu i de Santa Eulàlia, i als altres fills que seguien el ja dit Bernat. En la deixa (Ant. Cat. IV, fol. 160, núm. 377) seguien altres disposicions, entre elles que el seu fill Bernat, en tenir quinze anys, fos clergue de la Seu de Barcelona, o bé que, en cas de mort de Bernat, fos clergue un germà seu i, encara, que, morts els dos cònjuges i els seus fills, el castell de Ribes i les seves pertinences retornés de dret al domini de l'esmentada Seu i del bisbe Guislabert o dels seus successors (AEC IV, fol. 158, núm. 377). En la donació, Gislabert retenia el castell de *Cegias* (Sitges) amb els seus termes, així com la meitat de les vinyes que foren del levita Folc. Amb tot, el bisbe Guislabert, l'any 1057, junt amb Mir Geribert, la seva muller Guisla i el seu fill Bernat Mir, van donar a Bernat Arloví la torre de Miralpeix, que era inhabitable, junt amb les seves cases, casals, corts, hortes, prades i pastures, situat tot en terme del castell de Ribes, prop de la mar, amb la condició de no reconèixer altre senyor que Mir Geribert i la seva descendència (AEC IV, fols. 160-161, núm. 378). Vol dir això que l'obra repobladora no parava. El castell de Ribes, ara, ja tindria la companyia del de Sitges i de la torre que es reconstruiria a Miralpeix.

L'any 1051 es produí un gran escàndol a la cort comtal arran de la unió del comte Ramon Berenguer I amb Almodis de la Marca, ja que tant el comte com la nova comtessa eren casats amb altres persones i no se sabia res de la pertinent anul·lació dels matrimonis anteriors. La més escandalitzada fou la comtessa Ermessenda, àvia de Ramon Berenguer. El bisbe Guislabert, el vescomte Odolard, Gombau de Besora i Mir Geribert foren els principals opositors a la lleugeresa del comte, i fins el Sant Pare Víctor II el 1056 excomunicava el comte Ramon i la comtessa Almodis. Hi hagué sedicions en les hosts reials, i el mateix palau comtal fou apedregat des del campanar de la Seu de Barcelona i del palau del vescomte. La intervenció pacificadora de l'Abat Oliva, les morts de Gombau de Besora i de la comtessa Ermessenda foren factors que s'acumularen contra els opositors al comte Ramon Berenguer. Per penediment o pel que fos, Mir, l'any 1054, ordenava les seves últimes voluntats «per si el destí em portés la mort en el camí que vull emprendre per a visitar el sepulcre de Sant Jaume Apòstol a Galícia». A la seva muller Guisla li donava el castell de Subirats i la meitat del castell que es diu Vit, el castell de Sant Martí, el de Celma, el d'Olèrdola, el d'Eramprunyà, el de Ribes i el del Port, si es mantenia en viduetat digna. En cas contrari, donava el castell de Subirats als seus fills Bernat i Arnau, i també els castells de la Vit, d'Eramprunyà i, encara, el castell de *Ribes, aquest al servei de Déu i del Bisbe*, no deixant-lo alienar pel bisbat ni per ningú. En altre lloc el testament esmenta el seu germà Ramon (Geribert), que tingué el castell del Port per carta legítima, dient que, després de la mort d'aquell, seria per als seus fills Bernat i Ramon, amb tots els feus bisbals que hagué i tingué des del riu Besòs al castell de Cubelles deixant romandre el seu fill Ramon sota la tutoria de Déu Omnipotent i del seu germà Bernat. Són omesos altres preceptes del testament, no pas per menys importants, sinó per fugir de l'àmbit territorial que ens ocupa.

Mir no morí en la peregrinació a la tomba de Sant Jaume. Retornat al comtat, Mir Geribert encara fou sotmès a un judici a la cort comtal l'any 1059 junt amb la seva muller Guisla i els seus fills Bernat i Gombau. El tribunal era constituït pels bisbes Guislabert de Barcelona, Guillem de Vic i Berenguer de Girona, els vescomtes de Cardona, Barcelona i Girona i altres magnats. Entre altres acusacions hi pesava que Bernat, fill de Mir, havia entrat en cavalcada i a so de guerra en terres del castell d'Eramprunyà. Els acusats reconegueren les seves grans culpes i es van sotmetre a la sentència promulgada, que comprenia, entre altres punts, la definició dels castells de Besora, Curull i els feus comtals que foren de

El bel·licós i agressiu al-Mansur, tal com va ésser idealitzat per Zurbarán.

Gombau de Besora als comtats de Barcelona i Girona i les franqueses i batllies del Vallès. Pels danys causats en l'atac al castell d'Eramprunyà, Mir Geribert havia de donar deu mil sous, equivalents a dues-centes unces d'or, havia de lliurar als comtes el castell del Port —exceptuant les terres que eren de la Seu— i jurar fidelitat pels castells d'Olèrdola i d'Eramprunyà, que li foren lliurats en feu pel comte Ramon i la comtessa Almodis (A.C.A., R.B. I, núms. 239 i 2.405).

Mir Geribert, que havia estat amic i aliat dels sarraïns, organitzà una expedició contra el castell de Móra d'Ebre, en servei del comte Ramon de Barcelona (A.C.A., R.B. I, núm. 256). Fou la darrera aventura de Mir Geribert. Sis anys i nou mesos i mig després d'haver fet testament, morien Mir Geribert, el seu fill Bernat i tots els seus homes, occits pels sarraïns a la ciutat de Tortosa (A.C. Ant. IV, fols. 160 i 161 v, núm. 379). El testament es publicà el 29 d'octubre de 1060.

Els successors de Mir Geribert i la Geltrú

Fins ací hem vist com a la costa penedesenca s'havien reconstruït o construït de nou castells i fortaleses que defensaven aquells indrets, com són els castells de Ribes, Sitges, Cubelles i la torre de Miralpeix. Es parla d'una Vila Bisbal i d'uns feus bisbals que s'estenien fins als mateixos límits de Cubelles. Però enlloc no trobem cap referència a *la Geltrú i el seu castell*, cosa que no vol dir, necessàriament, que fa mil anys la Geltrú no existís.

Sense rebutjar a priori cap de les hipòtesis dels antics autors, ens trobem que l'esment més antic que hem trobat escrit en un document fidedigne és el testament de Guisla, muller de l'ínclit Mir Geribert. D'aquest testament, en vam donar notícia en el nostre treball «Contribució femenina a l'estructuració del Penedès», publicat a la revista *Olerdulae*, núm. 27 (gener-maig 1985), pp. 6 a 9, en aquests termes: «El seu testament no duu cap data i sembla que hagi passat desapercebut per a molts, ja que en el llibre III d'Antiguitats de la Seu (vol. III, fol. 130, núm. 334) ve intercalat amb els documents de Llerona (les Franqueses del Vallès) i en ell la testadora es titula 'ego Guilia molendina', ço és Guisla molinera, perquè, en el testament, dóna a la Canonja de la Santa Creu un seu alou que tenia a la parròquia de Llerona, consistent en molins, vinyes i tota mena d'arbres. S'esmenten les seves possessions dels castells i termes de Sant Martí, Pax, Subirats, Lavit, Ribes, Eramprunyà

i el que tenia al Vallès. A la Canonja de la Santa Creu també li donava la meitat del pa, del vi, dels cups i de les bótes que tenia al castell de Ribes, al castell de Sitges i a la *Guisaltrud.*» Ja tenim el mot: *Guisaltrud*, però, per a donar-li més exactitud, cal datar-lo. No és prou dir que la Geltrú existia al segle X. Cal afinar més, i per això cal cercar els darrers documents datats referents a Guisla; per exemple, el 25 d'octubre de 1067 hi ha una escriptura de venda d'un alou que tenia al terme del castell de Sant Martí, al lloc anomenat «Pradel Venenz», publicada per Udina i Martorell, al *Llibre Blanch de Santas Creus*, p. 16, núm. 13. Signaven l'escriptura Guisla Gombau (pel nom del seu pare, Gombau de Besora), Gombau Mir, Arnau Mir i Ramon Mir, els tres fills de Guisla i Mir. Una altra escriptura és del 24 d'abril de 1069, i es refereix a la donació de dos alous al monestir de Sant Sebastià dels Gorgs, l'un a l'església de Sant Valentí de les Cabanyes, l'altre, dit la Pera, en terme d'Olèrdola. Aquestes donacions són fetes per al remei de l'«anime mee et viri mei Mironi Geriberti» (Arx. Cat. Bar. Diversorum A, doc. 314 —publicat per Antoni Pladevall).

Hi ha una diferència notable entre aquests dos documents: en el primer es venen unes terres a canvi d'un bon cavall el preu del qual era de vint unces d'or; el segon és una donació al monestir per a remei de la seva ànima i de la del seu marit Mir Geribert. Sembla que Guisla, l'any 1069, ja veia venir la mort.

Hi ha un document quelcom aberrant que publicà Josep Carbonell i Ferrer a *Siete ensayos de Historia Suburense* (Sitges, 1961), p. 51: «Amb acta rebuda i closa pel reverend Arnau, prevere, a 5 d'abril, any 18 del rei Felip, que correspon al 1078, Guilia ... i Gombau Miró, son fill, donaren a Bernat Miró i els seus germans una quadra erma i inhabitada perquè la cultivessin, dins del terme de Ribes, la qual tenien dits donadors, per l'església de Barcelona...». La font no és altra que el *Resum de les Actes de l'Arxiu de la Mensa Episcopal de Barcelona*, degut a l'arxiver Antoni Campillo, escrit l'any 1730. La documentació emprada dista molt dels fets originals. El text transcrit es refereix a un Bernat Miró i als seus germans. Creiem que Bernat Miró és la persona generalment coneguda per Bernat Mir, i aquest, segons sembla, morí junt amb son pare en l'expedició que es féu contra els sarraïns l'any 1060. Però la datació és correcta —l'any 18 del rei Felip—, i el mateix pot ser que Bernat Miró sigui una altra persona o que la datació fos erròniament transcrita. El cas és que en cap altre document posterior al 1060 s'esmenta Bernat Mir entre

els fills de Guisla vivents. Així, un document transcrit per Miret i Sans (*Les cases de templers i d'hospitalers de Catalunya*, pp. 272-273) es refereix a l'establiment a cens d'Amat de Palomera, en terres del terme de Lavit, per Guisla, senyora del castell de Sant Martí, amb els seus fills Gombau Mir, Arnau Mir i Ramon Mir, el 21 de març de l'any 1063. Aquests són els tres mateixos fills que signen la venda de «Pradel Venanz» l'any 1067. És, també, significatiu que en el testament de Guisla, sense data, hom hi llegeixi: «...concedo a sancta Maria de Castro Sancto Martino ipso meu alodio *que fuit de Bernardo*...»

Deixant que posteriors investigacions aclareixin els nostres dubtes podem afirmar que el testament de Guisla de Besora, cal datar-lo entre els anys 1069 i 1079, i a aquesta època cal referir l'esment més antic que fins ara coneixem del topònim *Guisaltrud.*

El document que segueix en ordre d'antiguitat ja també ha estat publicat per Balari i Jovany en *Orígenes históricos de Cataluña* i comentat per nosaltres a *Pairalia*, p. 126, Vilanova i la Geltrú (1949), i la font utilitzada és el *Llibre de les Antiguitats de la Catedral de Barcelona*, vol. IV, fol. 140, núm. 342; es tracta d'un memoràndum de les parròquies delmatàries de possessió dual, i diu textualment: «*Raimundum Mironis tenet castrum de ribes et ipsa quadra de miralpex et ciges et ipsa guisaltrud que primum voccabatur bischal*...». El document tampoc no és datat, però ací la major importància radica en el fet que la Geltrú abans s'anomenava *bischal*, o sia *bisbal.*

Ramon Mir, fill de Mir Geribert i de Guisla, nét de Geribert i Ermengarda és, en el darrer terç dels anys mil, el senyor dels castells i terres de domini bisbal que hi havia des del riu Besòs fins a Cubelles. En el seu temps la vida dels comtes sobirans de Barcelona tingué grans trasbalsos. La polèmica comtessa Almodis el 1071 era occida pel seu fillastre Pere Ramon i el mateix comte Ramon Berenguer I morí cinc anys després, deixant els dominis comtals compartits entre els seus dos fills, possiblement bessons, Berenguer Ramon II i Ramon Berenguer II (1076).

Com se sap, aquella co-sobirania que començà prou bé aviat empitjorà i acabà amb la tràgica mort del comte Ramon Berenguer II, conegut per *Cap d'Estopes*, l'any 1082. Atribuïda la seva mort al comte germà, les divisions de parers estigueren ben a prop de disgregar la poca unió que hi havia entre els comtats catalans. Arnau Mir de Sant Martí, i

és de creure que, amb ell, Ramon Mir de Ribes, s'oposà al comte Berenguer Ramon II, acusat de fratricida. Malgrat tot, i a costa de perdre's el comtat de Carcassona, els barons del braç militar arribaren a un conveni, bo i reconeixent Berenguer Ramon (1086). Aquest, per a distreure els militars, s'embolicà en aliances i, àdhuc, donava els seus estats en feu «a Déu i a Sant Pere» per a obtenir del papat el suport per a recrutar gent forastera, francs i normands, per a col·laborar en les seves pretensions d'expansió vers les terres de Ponent. Aquestes temptatives aviat l'havien d'enfrontar amb Roderic Díaz de Vivar, el Cid Campeador, que, per compte del rei de Castella i pel seu propi profit, també perseguia els mateixos objectius. Així fou que, l'any 1090, al lloc de Tèvar de la Pineda (indret que segons la G.E.C., vol. 14, p. 389, era situat entre els termes de Pena-Roja i Mont-roig de Tastavins (Matarranya), l'exèrcit comtal fou sorprès —probablement en una emboscada— i quedaren presoners del Cid el comte Ramon Berenguer i cinc mil homes d'armes comprenent molts dels seus capitans, entre ells l'estrenu Ramon Mir de Ribes (V./ Sobrequés: *Els grans comtes catalans*, pp. 133-135).

Pagat el corresponent rescat, els presoners van tornar a casa. També va tornar-hi Ramon Mir. No sabem si per prometença o per qualsevol altre motiu, el cas és que el vint-i-quatre d'abril de 1092 féu una important donació al monestir de Santa Maria de Solsona. Ja, anteriorment, Guisla, mare de Ramon Mir, havia donat a aquest monestir «tot quant tenia al castell de Pax ... perquè els clergues de Santa Maria de Solsona prenguin a Déu per l'ànima meva i del meu home Mir Geribert, difunt», i, encara, en son testament, es recordà del monestir, deixant-li una euga. I no eren casos isolats. El Pare Jaume Villanueva i Astengo, en la seva obra *Viaje Literario de las Iglesias de España,* tom XVII, p. 177, explicitava l'existència d'una secció a l'arxiu episcopal de Solsona, d'unes carpetes amb el títol «Panadés». Sortosament, suara, Antoni Bach ha publicat una *Col·lecció diplomàtica del Monestir de Santa Maria de Solsona: El Penedès i altres llocs del comtat de Barcelona (Segles X-XV).* El document núm 20 (p. 63), datat del 24 d'abril de 1092, es refereix a un pergamí original de l'esmentat arxiu, assenyalat amb el núm. 277; hom hi llegeix que «Raimundos fill de *Mirone Genitrix* [*sic*, per *Geriberti*?], dóna a Santa Maria de Solsona *un mas* amb les seves pertinences, terres i vinyes, cultes o ermes, cases, casals, horts, prades, pastures, garrigues, fonts, amb tota mena d'arbres, amb eixides i entrades i tot quant sigui edificat, fet o per fer, de l'home de nom Sunyer Guifré, que tenia pels seus progenitors i per altres veus, estant aquest mas situat al comtat de

Barcelona, dins dels termes del *kastro Guidaltrudis*; afrontant a orient amb el terme de *kastro Miralpiscem*, a migdia amb les aigües de la mar, a ponent amb el terme de *Cubelles* i a tramuntana in *kastro Ribes*. De tot quant pertany a dit mas ha de donar al monestir les seves dècimes i tots els censos que havien de fer a mi o a qualsevulga altra, ço és un òptim pernil i tots quants censos són fets als senyors en tostemps...»

Aquest text ens anomena el castell de la Geltrú, amb la grafia inusitada de *Guidaltrudis* (*sic*, per *Guisaltrudis*...?) i la datació és de l'any 1092, la més antiga que fins ara hem trobat. Vol dir això que, abans d'acabar-se el segle XI, el que fins ara n'hem dit *comarca de Garraf* quedava ja ben estructurada: per la costa, de llevant a ponent, el topònim *ipso Garrafo* ('el Garraf'), el trobem ja l'any 1011 (*Cart. S.C.V.*, edició J. Rius i Serra, II, p. 81, núm. 436) en una donació dels comtes Ramon Borrell i Ermessenda al monestir de Sant Cugat del Vallès; «castrum que dicunt *Campo de Asinus*» (Campdases), en el conveni de Gombau Mir amb Ramon Isimbert sobre el castell d'Eramprunyà de l'any 1068; «*Cegias*» (Sitges), l'any 991, quan la dotació de Sant Miquel d'Olèrdola; «castrum quod hedificatum est in loco vocitatum cequias», el 1041; en la infeudació del castell de Ribes a Mir Geribert pel seu cosí, el bisbe Guislabert; «castrum nuncupatum *Bello Loco qui vocitatur Ribas*», l'any 990, en la carta de població de Ribes; «*turrem de Miralpex*» en la carta d'infeudació a Arnal d'Arloví, feta l'any 1057; «*ipsa Guisaltrud*», la Geltrú, al testament de Guisla de Besora, vers l'any 1070 (document sense data); «*kastro Guidaltrudis*», en el document de donació d'un mas a Santa Maria de Solsona, l'any 992; «torrente qui est ad *Villa Episcopale*», en la carta de venda de Cubelles a Gombau de Besora l'any 999; «ipsa *Guisaltrud* que primum vocabatur *Bischal*», en la taula de parròquies delmatàries (sense data, posterior al 1070); «*Cubelles*», en la venda de Sant Esteve (Castellet) fet pel comte Borrell a Unifred, l'any 977 (C.S.C.V., I, p. 101); «*ipsa aqua de Chunido*» ('el mar de Cunit'), Ant. E.C. IV, núm. 278 (991?). Podríem, encara, a l'interior citar Olivella, amb el «*castrum Olivella*», esmentat el 992 (C.S.C.V., I, p. 233, núm. 277); i Canyelles, en la donació de Viladellops al monestir de Sant Cugat, el 992, on llegim: «*in termine de Canellas*» (C.S.C.V. I, p. 234, núm. 277). Només hi mancava *Vilanova de Cubelles*! Però aquest esdeveniment trigaria, almenys, dos segles ben comptats.

Detall d'una il·lustració de la Bíblia de Roda en la qual es representen tres cavallers de l'època d'al-Mansur, revestits de cotes de malles i amb llarguíssims estreps.

ELS QUE TREBALLAVEN

El segle dels anys mil, evidentment, suposà un important progrés per al repoblament de la comarca. Es construïren o reconstruïren castells i al seu aixopluc s'hi formaren viletes. Es van rompre moltes terres i, enmig de la gleva netejada de males herbes, s'edificà un mas, i un altre, i un altre... Potser no mancà algun agosarat que, amb una barqueta de construcció rudimentària, s'atrevís a sortir de pesca en la mar curulla de bellugadissos peixos, molt abundants aleshores, per manca de pescadors.

Però tot això no era per cap fet miraculós. Calgué que vingués a poblar aquestes terres gent disposada a treballar de valent i, d'aquesta gent, només en parla la lletra menuda. Per a fer venir gent d'altres contrades calia muntar un bell parany i aquest no era altre que la concessió de franqueses i immunitats. Ens caldrà tornar a fer esment de Pierre Bonnassie, el ja comentat historiador llenguadocià, que, en la seva im-

portant obra *La Catalogne du milieu du X a la fin de XI siecle*, II, p. 312, creu molt importants les cartes de franqueses i concedeix un gran valor al contingut de quatre privilegis de riquesa excepcional com són dos de concedits pel bisbe Vives (els del Montmell i els de Ribes), un d'expedit pel comte Borrell (Cardona) i un altre pel comte Berenguer Ramon I (Barcelona, 1025). En cada cas va exposat el principi d'una autoritat única, la del bisbe de Barcelona al Montmell i a Ribes, la del vescomte de Cardona a la ciutat del seu nom, i la del comte a Barcelona. A Ribes es donava franquesa per portar el conreu, plantant-hi vinyes, hortes i fruiters, o edificar cases, concedint als habitants perpètua estabilitat i confirmant-los francs en tostemps, de manera que mai se'ls pugui exigir recapta o profit per bous, ni ases, ni anyells, ni moltons, ni porcs, ni capons, ni tampoc exigir cap prebenda o import sobre els honors com no sia *treballar per refer el castell*, tal com ho fa a la ciutat de Barcelona i al castell d'Olèrdola, «amb totes les vostres franqueses sòlides i costums per a treballar i construir de conformitat, vendre a lliure disposició, donar o bescanviar entre vosaltres amb plena llibertat. *Reservem a Déu i a la nostra obra els delmes i primícies* i, com s'ha dit, a tots vosaltres lliurem i donem perpètua protecció, sense altre senyoriu que no sia règim amb protecció permanent. Si en el futur algú es mostrés advers a la nostra contribució i, violentment o d'altra manera, fes quelcom que anés contra el que hem decidit per a la nostra bona voluntat, o la dels nostres successors, o la dels nostres servents, sia de Déu i dels homes reu de pecat i compromesa la seva ànima.» (Ant. C.B. IV, fol. 157, núm. 368).

Calen uns comentaris sobre les dues úniques obligacions que eren exigides als pobladors del terme de Ribes: contribuir a refer el castell i el pagament dels delmes i primícies. En el primer cas, el treballar per a la reconstrucció del castell, ens permetem reproduir un paràgraf de la recent *Història de Catalunya*, vol. II, de Josep M. Salrach, pp. 301 i 302: «En estreta relació amb les obligacions militars també hi ha prestacions de treball com ara la conservació i reparació de defenses —muralles, torres, etc.— i la construcció de noves obres de protecció, però els senyors arriben amb el seu poder a desnaturalitzar aquest servei, ja que, sobre aquesta base, obliguen el pagès a fer tot tipus de treball en profit particular seu i no de la col·lectivitat, com pot ser de construir cases per a la família i els col·laboradors del senyor...». O sia, que això de reconstruir el castell podia convertir-se en una feina de mai acabar!

Sobre les exaccions eclesiàstiques, les úniques que s'esmenten són els *delmes* i les *primícies*. El delme té un origen que es fa remuntar als temps bíblics: «Tots els delmes de la terra, sien de grans, o de fruites dels arbres, són de Déu nostre Senyor i a ell es consagraran» (Levític, XXVII, 31). Les primícies eren una exacció sobre els fruits primerencs de la terra o del bestiar, es pagaven una vegada l'any i eren equivalents a la quarta part del delme. Eren costums en forma de llei que s'havien transmès de generació en generació.

Ben mirat, en principi, no tenir altres tributs que els esmentats seria una bona cosa per als temps que corrien i una temptació per atraure gent de prop i de lluny que era oprimida per tributs més pesats que els enumerats en la carta del bisbe Vives, tot i que el poble camperol que havia d'artigar les terres ermes per portar-les al conreu, fer una casa per viure i un pou o cisterna per a tenir-hi aigua, havia d'anar a l'obra del castell i pasturar el minso bestiar de què disposava, i ben malament ho devia tenir per poder menjar un plat de calent cada dia.

I el cas és que les coses es complicaren quan Geribert i els seus descendents es van fer seus uns dominis que, de bell antuvi, semblà que fossin de domini exclusivament bisbal. Possiblement les càrregues van augmentar, i si no es van multiplicar per dos, poc se n'hi va faltar. Les coses, amb el pas del temps, ans van empitjorar que no pas millorar; vegem, si no, la carta de donació que féu Ramon Mir, fill de Guisla, del ja esmentat mas del terme de la Geltrú al monestir de Santa Maria de Solsona, l'any 1092, o sia, un segle després de la carta de franqueses del bisbe Vives. El masover, Sunyer Guifred, és traspassat d'un a altre amo com si fos un moble, i ha de satisfer tots els seus *delmes i censos*. Els delmes eren cosa antiga, però els censos era quelcom nou, talment així com l'interès per les terres del mas que percebia Ramon Mir per deixar-les al seu masover, i encara un *bon pernil*, i la *quarta* i tots quants *censos* són fets als senyors seus tostemps.

La situació, doncs, anava empitjorant i de les franqueses promeses l'any 990 no quedava ni memòria. I altres coses pitjors vindrien amb el pas dels temps. A poc a poc els senyors de la terra anirien atribuint-se drets senyorials i jurisdiccionals que, de bon principi, no tenien i, sense perill de caure en exageracions, podem dir que, sota el domini feudal, la situació *dels que treballaven* era cada dia més aflictiva. I eren ells els que

ho feien tot. Eren ells qui produïen perquè tothom mengés. I eren ells qui, tot i essent el seu esforç mínimament recompensat, *feien país*. Eren ells els que *parlaven català* quan els senyors, molts d'origen estranger, ni sabem en quina parla forastera s'expressaven. En resum, foren i són ells els que treballen, els que, durant mil anys, han possibilitat la construcció de Catalunya!